

Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti (1919-1925)*

The Union of Primary School Teachers (1919-1925)

Sena Coşğun Kandal**

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern eğitim sistemlerinin benimsenmesi, kurumsallaşması ve maarifteki dönüşümün bir uzantısı olarak muallimlik mesleği geleneksel yapısından ayrılmış ve profesyonelleşerek Weberyan anlamda bir *statü grubuna* dönüşmüştür. Bu süreç, muallimlerin özlük hakları, mesleki statüleri, çalışma koşulları ve kamu içerisindeki konumlarına ilişkin sorunları da beraberinde getirmiştir. II. Meşrutiyet ile muallimler mesleki haklarını muhafaza etmek, taleplerini kolektif biçimde ifade etmek, toplumsal konumlarını tanımlamak ve korumak ihtiyacı duyarak cemiyetleşmişlerdir.

Bu araştırma, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde muallimlerin bu mesleki örgütlenme deneyimlerinden biri olan Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyetini ele almaktadır. Söz konusu cemiyet ve faaliyetleri üzerine bugüne kadar kapsamlı bir

* Bu makale, 4-6 Ekim 2024 tarihlerinde Kars'ta gerçekleştirilen X. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan “Mekâtib-i İbtidâîye Mu'allimleri Cem'iyeti'nin Kuruluşu, Nizamnamesi ve Faaliyetleri” başlıklı sözlü bildirinin genişletilmiş hâlidir. / This article is an expanded version of the oral paper entitled “Mekâtib-i İbtidâîye Mu'allimleri Cem'iyeti'nin Kuruluşu, Nizamnamesi ve Faaliyetleri”, presented at the 10th International Symposium on History Education (X. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu), held in Kars, Türkiye, on 4-6 October 2024.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü - Asst. Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Erzincan/TÜRKİYE, <https://ror.org/02h1e8605> senacosgun@erzincan.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-2045-7302>.

araştırma yapılmamıştır. Doküman analizi metoduyla yapılan araştırmada, cemiyetin kuruluş süreci, faaliyetleri ve ilgası; cemiyet nizamnamesi, arşiv belgeleri, dönemin gazete ve mecmuaları ışığında incelenmiş, bu yolla cemiyetin tarihsel önemine ışık tutmak amaçlanmıştır. Ayrıca cemiyetin hâlihazırda kütüphane kataloglarında bulunmayan nizamnamesinin transkripsiyonu sunularak eğitim tarihi literatürüne katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Bulgular, cemiyetin düzensiz maaşlar, ağır çalışma koşulları, özlük hakları, ibtidâî eğitimin iyileştirilmesi, muallimler arasındaki mesleki dayanışma ile mesleki itibarın güçlendirilmesi gibi sorunlara çözüm üretmeyi amaçladığını göstermektedir. Cemiyet kongreler, toplantılar ve etkinlikler yoluyla eğitim sistemindeki eksikliklere karşı örgütlü bir şekilde hareket etmiştir. 1925 yılında Türkiye Muallimler Birliği ile birleşerek feshedilen cemiyet, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde mesleki örgütlenmenin özgün bir örneğini temsil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muallimler Cemiyeti, İbtidâî Muallimleri, Cemiyetler Kanunu, Meslek Cemiyetleri, Eğitim Tarihi.

Abstract

The adoption and institutionalisation of modern education systems in the Ottoman Empire led to a transformation of the teaching profession, which gradually moved away from its traditional structure and evolved into a *status group* in the Weberian sense. This transformation brought with it a range of problems related to the legal rights, professional status, working conditions, and public recognition of teachers. Following the Second Constitutional Era, teachers began forming unions to protect their rights, express their demands collectively, and assert their social standing.

This study examines one such early example of professional organisation, the Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti, established during the late Ottoman period. No comprehensive research has been conducted on this union and its activities to date. Using document analysis, the study explores the union's foundation, activities and dissolution based on its regulation, archival documents, newspapers and journals of the period. In addition, by presenting the transcription of the union's regulation, which are currently not available in library catalogues, it aims to contribute to the literature on the history of education.

The findings show that the union aimed to address issues such as irregular salaries, demanding working conditions, professional rights, improvements in primary

education and the reinforcement of professional solidarity and prestige among teachers. Through congresses, meetings and public events, the union acted in an organised manner to respond to shortcomings in the educational system. The union, which was dissolved in 1925 through its merger with the Türkiye Muallimler Birliği, represents a distinctive example of professional organisation during the transition from Empire to Republic.

Keywords: Teachers' Union, Primary School Teachers, Associations Law, Professional Unions, History of Education.

Giriş

Mesleki örgütlenmeler, 19. yüzyılın başlarında Sanayi Devrimi'nin tetiklediği sosyo-ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kitlesel üretim biçimlerinin yaygınlaşması ve sömürgecilik yoluyla küresel pazarların genişlemesi, üretim ilişkilerinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Tarımsal yaşamın çözülmesiyle birlikte kırsal alanlardan kopan büyük işçi kitleleri, düşük ücretlerle fabrikalarda ve montaj hatlarında çalışmaya yönelmiştir. Söz konusu dönüşüm, işçilerin toplu biçimde örgütlenmesini zorunlu kılmış ve böylece mesleki örgütlenmeler ilk olarak bu sınıf içerisinde doğmuştur. İlk kez devrimin merkezi ve sanayileşmenin öncüsü olan İngiltere'de ortaya çıkan işçi örgütlenmesi, 1824 ve 1825'te sınırlı da olsa yasal olarak tanınmıştır. Bu örnek, yüzyılın ikinci yarısında Almanya, Fransa, İtalya gibi devletlerde de benzer biçimlerde gelişen işçi örgütlenmelerine öncülük etmiştir¹. İşçi sınıfı içerisinde gelişen bu erken dönem mesleki örgütlenmeler, bir örnek oluşturarak farklı meslek gruplarına da ilham kaynağı olmuştur. Bu gruplardan biri de öğretmenlerdir.

19. yüzyılda sanayileşmenin etkisiyle toplumsal yapının yeniden şekillenmesi bilgi ve beceri aktarımının kurumsal biçimi olan eğitimi dönüştürmüş, modern eğitim sistemlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur². Modern ulus-devletlerin inşa sürecinde modern eğitim hem toplumsal bütünlüğü sağlama hem de sanayi toplumunun ihtiyaç duyduğu disiplinli ve nitelikli iş gücünü yetiştirme aracı olarak yeniden yapılandırılmış, bu süreçte öğretmenlerin yetiştirilmesi giderek daha önemli

- 1 Peter Mathias-Sidney Pollard, "The Changing Socio-Economic Context", *History of Humanity Volume VI*, ed. Peter Mathias-Nikolai Todorov, Routledge, Londra 2008, s. 44-46. Ayrıca bk. Rosemary Aris, *Trade Unions and the Management of Industrial Conflict*, Macmillan, New York 1998.
- 2 Sanayileşme ve eğitim ilişkisi için bk. Jim Carl, "Industrialization and Public Education: Social Cohesion and Social Stratification", *International Handbook of Comparative Education*, ed. Robert Cowen-Andreas M. Kazamias, Springer, Londra 2009, s. 503-518.

hâle gelmiştir. Böylece modern eğitim bağlamında profesyonelleşen öğretmenlik mesleği bir yandan eğitim sisteminin taşıyıcı sütunu hâline gelirken diğer yandan artan bir biçimde devletin denetimine girmiştir. Bu durum öğretmenlerin meslek sahibi bireyler olarak statü kazanmasını, onların da işçiler gibi kendi mesleki çıkarlarını savunacak kolektif yapılara yönelmesini beraberinde getirmiştir³. İlk öğretmen cemiyeti yerel ölçekte 1838 yılında İsveç'in Vekerum köyünde⁴, ulusal düzeyde ise 1857 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuştur⁵. Bu devletleri onlarla benzer şekilde modern eğitim sistemlerini benimseyen Büyük Britanya (1870), Yunanistan (1872), Yeni Zelanda (1883), Avustralya (1889) ve Kanada (1890) gibi ülkelerde kurulan öğretmen cemiyetleri izlemiştir⁶.

Bu kurumsallaşma süreci bağlamında, işçi sendikalarından farklı bir geleneğe yaslanarak doğan öğretmen örgütlenmelerini anlamak için yalnızca tarihsel değil aynı zamanda sosyolojik bir çerçeve ihtiyacı doğar. Bu bağlamda, söz konusu örgütlenmeyi analiz etmek üzere Max Weber'in *statü grupları* kavramı bize kuramsal bir araç sunar⁷. Weber, Marx'tan farklı olarak emek örgütlenmelerini yalnızca ekonomik sömürüye karşı gelişen sınıf mücadelesinin ya da tarihsel zorunluluğun bir tezahürü olarak görmez. O, *sınıfı* nesnel biçimde, ekonomik terimlerle tanımlar. Weber'e göre *sınıf*, yaşam durumlarının ortak bir bileşenini paylaştan

3 Nina Bascia, "Perspectives on Teacher Unions: History, Discourse, and Renewal", *Teacher Unions in Public Education*, ed. Nina Bascia, Palgrave Macmillan, New York 2015, s. 2-3.; Jon Shelton, "Teachers Unions and Associations", *Handbook of Historical Studies in Education: Debates, Tensions, and Directions*, ed. Tanya Fitzgerald, Springer, Singapur 2020, s. 388-89.

4 Shelton, *age.*, s. 388.

5 Dennis Gaffney, *Teachers United: The Rise of New York State United Teachers*, State University of New York Press, New York 2007, s. 219.

6 John P. Synott, *Teacher Unions, Social Movements and the Politics of Education in Asia*, Routledge, Londra 2018, s. 15.

7 Burada, pek çok çeviride Weber'in *stand* (çoğulu *stände*) teriminin tercüme edilmeyerek onun kullandığı hâliyle verildiğini belirtmek gerekir. Nitekim *stand*, Weber'in kavrayışında son derece özgül bir anlama sahiptir. Üstelik Almancada *status* kelimesi mevcut olduğu hâlde Weber bu terimi özellikle seçmemiştir. *Stände*, insanların ait olduğu ve kendilerine olumlu ya da olumsuz toplumsal onur değerlendirmelerinin eşlik ettiği gruplardır. Terim, piyasa konumunun paylaşıldığı durumlarda ortaya çıkan dayanışma ve şikâyet duygularıyla açıkça bir karşılık içindedir. Zira piyasa etkileşimleri, kazanç arayan alıcı ve satıcılar arasındaki ilişkiler üzerinden işler. Weber, *ständenin* piyasa konumuna değil, doğuma ve/veya eğitime dayalı olarak ortaya çıktığını özellikle vurgular. Bu sebeple Türkçedeki *statü*, İngilizcedeki *status* gibi terimler Weber'in kavramsal çerçevesindeki özgüllüğü tam anlamıyla karşılamamaktadır. Bu konudaki tartışma için bk. Tony Waters-Dagmar, "The New Zeppelin University Translation of Weber's 'Class, Status, Party'", *Journal of Classical Sociology*, C 10/S. 2, 2010, s. 155.

bireylerden oluşur. Bu bileşen, mal ve gelir edinme olanaklarını kapsar ve meta ile emek piyasalarının koşullarıyla belirlenir. İnsanların yaşam durumlarındaki bu ekonomik ortaklık temelinde çok sayıda sınıf örgütlenmesi, sınıf bilinci, sınıf temelli eylem ve sınıf mücadelesinin ortaya çıkması mümkündür⁸. *Sınıf*, bir grup bireyin piyasa durumuna ilişkin nesnel özelliklerine gönderme yapar ve bu nedenle *sınıfın* toplumsal eylem üzerindeki etkisi, bireylerin kendileri ya da başkaları hakkında yaptıkları değerlendirmelerden bağımsız olarak işler⁹. Bununla birlikte Weber, toplumsal gerçekliğin salt ekonomik belirlenimlere indirgenerek açıklanamayacağını savunur. Weber, ekonomik olguların insan ideallerinin doğasını doğrudan belirlediği fikrini reddettiği için bu tür değerlendirmelerin sınıf çıkarlarından bağımsız olarak kavramsallaştırılması gerektiğini düşünür. Bu doğrultuda, *statü durumu* sosyolojik bir kavram olarak, yalnızca ekonomik belirlenimlere dayanan *sınıf durumundan* ayrı bir biçimde tanımlar. Ona göre bir bireyin *statü durumu*, başkalarının onun kişiliğine ya da toplumsal konumuna dair yaptığı değerlendirmelere -yani ona atfettikleri olumlu ya da olumsuz toplumsal itibar veya saygıya- gönderme yapar. *Statü grubu*, aynı *statü durumu* paylaşan bireylerden oluşur ve bu bireyler, *sınıf durumundakilerin* aksine, çoğunlukla ortak konumlarının bilincindedir¹⁰. Bu anlamda, öğretmenler gibi eğitilmiş meslek grupları da Weber'in *statü grubu* tanımına dâhildir¹¹. Zira bu grupların örgütlenmeleri sadece ekonomik çıkarlara dayanmaz. Toplumsal saygınlık ve tanınma taleplerine de barındırır. Bu kuramsal çerçevede, öğretmenlerin işçi sınıfının örgütlenme pratiğinden esinlenerek ancak kendilerine özgü statüsel bir mantıkla kolektif yapılara yönelmeleri, Weberyen açıklamayla tutarlılık gösterir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde öğretmen cemiyetlerinin kuruluşu, Avrupa ve Kuzey Amerika'da olduğu gibi sanayileşme, ekonomik dönüşüm ya da şehirleşme gibi dinamiklerle birebir örtüşmez ve bu bakımdan Marksist kuramsal çerçeveden farklılık gösterir. Bununla birlikte, modern eğitim sistemlerine geçiş ve bu sistemlerin kurumsallaşması bağlamında Osmanlı'daki gelişmeler, Batı ile paralel bir seyir izler; öğretmen cemiyetleri de bu dönüşümün, özellikle maarif alanındaki

8 Don Martindale, *The Nature and Types of Sociological Theory*, Routledge, New York 2001, s. 392.

9 Anthony Giddens, *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber*, Cambridge University Press, Cambridge 1971, s. 166.

10 Giddens, *age.*, s. 166.

11 Eğitim alanında etkili bir toplumsal aktör olan ulemayı Weberci statü anlayışıyla inceleyen bir çalışma için bk. David Dean Commins, *Islamic Reform Politics and Social Change in Late Ottoman Syria*, Oxford University Press, New York 1990.

yeniden yapılanmanın ve öğretmenlik mesleğinin profesyonelleşmesinin, bir *statü grubuna* dönüşmesinin uzantısı olarak ortaya çıkar.

Tanzimat'tan itibaren modern eğitim kurumlarının yaygınlaşması ile bu kurumlara uygun muallimler yetiştirmek amacıyla yeni öğretmen okulları açılmış, öğretmenlik mesleği geleneksel yapısından ayrılmış, mesleğin toplumsal statüsü, görev tanımı ve kamudaki yeri yeniden belirlenmiştir. Ancak bu dönüşüm, muallimlerin özlük hakları, mesleki statüleri, çalışma koşulları ve kamu içerisindeki konumlarına ilişkin çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu koşullar altında muallimler, ekonomik taleplerin yanı sıra mesleki kimliklerini ve toplumsal saygınlıklarını koruma arzusuyla hareket etmiş, kendi taleplerini kolektif biçimde ifade edebilecek yapılar kurma ihtiyacı duymuşlardır. Dolayısıyla, muallimlerin bu dönemde geliştirdiği örgütlenme pratikleri, Weber'in *statü gruplarına* ilişkin kuramsal çerçevesiyle uyumlu bir biçimde, ekonomik ihtiyaçların yanı sıra mesleki konumun tanınması ve korunması yönünde şekillenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Darülmuallimin Fatih'te 16 Mart 1848'de açılmış olsa da muallim cemiyetlerinin kurulması ancak II. Meşrutiyet Dönemi'nde mümkün olmuştur. Bunun başlıca sebepleri, Tanzimat Dönemi'nde muallim sayısının yetersiz olması ve muallimlik mesleğinin profesyonelleşme sürecindeki eksikliklerdir. Ayrıca II. Abdülhamid Dönemi'nde dernek kurmak ve cemiyet çatısı altında belirli faaliyetler yürütmek yasaklandığından muallimlerin örgütlenme girişimleri bu dönemde de mümkün olamamıştır. Cemiyet ya da dernek kurma hak ve özgürlüğünün gündeme gelmesi, yaygınlaşması ve bu alandaki yasal çerçevenin oluşması, II. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşüm süreciyle mümkün hâle gelmiştir. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı, sadece anayasal düzene dönüşü değil aynı zamanda siyasal katılımın genişlediği, fikir ve ifade özgürlüğünün görece de olsa serbest bırakıldığı yeni bir kamusal alanın açılmasını simgeler. Bu dönemde, Osmanlı yurttaşları birey ve topluluk olarak siyasal ve toplumsal yaşama daha aktif biçimde katılma imkânı bulmuşlardır. Toprak'ın ifadesiyle, hürriyetin ilanının ardından, ülkenin dört bir yanında -özgürlük rejiminin içgüdüsel bir gereği olarak- cemiyetler ve kulüpler kurulmaya başlanmış ve sayıları hızla artan bu cemiyet ve dernekler, kısa sürede toplumsal yaşamın ayrılmaz ve dinamik bir parçası hâline gelmiştir¹². Bu gelişmeler, Osmanlı toplumunda modernleşme süreciyle paralel olarak toplumsal tabakalarının çeşitlendiğini, yeni sosyal aktörlerin ve taleplerin ortaya çıktığını göstermektedir. Özellikle kentli orta sınıfın yükselişi, okuryazarlığın artması,

12 Zafer Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi 1. Cilt*, ed. Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 205.

yeni bir kamuoyunun oluşumu ve eğitimli bireylerin çoğalmasıyla birlikte yurttaşlık bilinci gelişmiş, bireyler hak aramaya, örgütlenmeye ve kolektif eylem biçimlerine yönelmeye başlamıştır. Ancak bu çoğul ve dinamik ortam aynı zamanda merkezi otorite açısından kontrol edilmesi gereken bir alan olarak da görülmüştür. Zira cemiyetler, merkezi otoritenin karşısına yalnızca kültürel ve sosyal dayanışmayı amaçlayan yapılar olarak değil aynı zamanda muhalif düşünceleri, milliyetçi hareketleri ve sınıfsal talepleri barındırma ve yayma potansiyeline sahip oluşumlar olarak da çıkmıştır. Nitekim yalnızca İstanbul'daki cemiyetlerin sayısının kısa sürede 1421'e ulaşması¹³, bu örgütlenmelerin devlet açısından idari ve siyasal bir mesele hâline gelmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bu hareketliliğin denetlenmesi, yasal sınırlarının belirlenmesi ve düzenli bir çerçeveye kavuşturulması yönünde bir gereklilik gündeme gelmiştir. Bu nedenle Osmanlı bürokrasisi, cemiyet faaliyetlerini yasal bir çerçeveye oturtarak yönetmek, denetlemek ve gerektiğinde müdahale edebilmek amacıyla bir kanuna ihtiyaç duymuştur¹⁴. Bu ihtiyaca yanıt olarak 5 Nisan 1909'da İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi ve Meclis-i Mebûsan Başkan Vekili olan Edirne Mebusu Talat Bey, Meclis-i Mebûsan'a sunduğu bir takrirle hükûmetten cemiyetler hakkında bir kanun tasarısı hazırlanmasını talep etmiştir. Bu doğrultuda, 6 Mayıs 1909'da Tanzimat Dairesi tarafından hazırlanan tasarı, hükûmete ve Padişah Mehmet Reşat'a sunulmuştur. Fransa, Belçika ve İsviçre'deki yasal düzenlemelerden yararlanılarak hazırlanan¹⁵ ve 12 Haziran 1909'da birtakım değişikliklerle meclis başkanlığına sunulan tasarının maddeleri, 19 Haziran'dan 8 Ağustos'a kadar Meclis'te görüşülmüş ve 16 Ağustos 1909'da Padişah'ın onayı ile *Cemiyetler Kanunu* adı altında yürürlüğe girmiştir¹⁶. Bununla birlikte 21 Ağustos 1909 tarihli bir yasayla Kânûn-ı Esâsî'nin kişinin şahıs hürriyetini ve bunun dokunulmazlığını ele alan 10. maddesi¹⁷ ile basın özgürlüğünü

13 Murat Turan, *Modern Türkiye'de Siyasal ve Toplumsal Çalışmalar (1923-1950)*, Libra, İstanbul 2020, s. 17

14 Olgun, İttihat ve Terakki'nin, muhalefetin güç kazanması ve kendisine yönelik eleştirilerinin artması üzerine harekete geçme gerekliliği duyduğunu, bu doğrultuda muhalefetin sesini kısmak ve ülkedeki cemiyet faaliyetlerini belirli kurallar çerçevesine oturtmak, merkeziyetçiliği güçlendirmek amacıyla hareket ettiğinin altını çizer. Kenan Olgun, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebûsanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008, s. 299.

15 Kadir Yıldırım, *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922): Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2017, s. 342.

16 Ebru Kayabaş, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nde Cemiyetler Hukukunun Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 193-194.; Olgun, *age.*, s. 298-338.

17 Madde 10: Hürriyet-i şahsiye her türlü taarruzdan masumdur. Hiç kimse şer ve kanunun tâyin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile tevkif ve mücazat olunamaz. "7 Zilhicce 1293 Tarihli Kânûn-ı Esâsî'nin Bazı Mevâd-ı Muaddelesine Dair Kanun", *Düstur*, İkinci Tertip, C I,

içeren 12. maddesinde¹⁸ değişikliğe gidilmiş, Kânûn-ı Esâsî'ye kişilere toplanma ve dernek kurma hakkını tanıyan 120. madde¹⁹ eklenmiştir. Söz konusu madde ile Osmanlı vatandaşları, yasalara uygun olduğu sürece toplantı yapma hakkına sahip olmuşlardır. Dernek ve cemiyet kurmak için bazı temel sınırlamalar getirilmiş, devletin toprak bütünlüğünü bozmak, yönetim biçimini veya hükûmeti değiştirmek, anayasaya aykırı davranmak ya da Osmanlı halkını siyasal olarak bölmek gibi amaçlara hizmet etmek veya genel ahlak ve edebe aykırı olmak dışında dernek/cemiyet kurmak birer hak ve özgürlük olarak anayasal açıdan tanınmıştır²⁰.

Benzer sınırlamalar, Cemiyetler Kanunu'nda da dikkat çekmektedir. Kanun'un ilk maddesi cemiyeti kâr amacı gütmeyen belirli bir düşünce ve amacı gerçekleştirmek için sürekli olarak bir araya gelen kişilerden oluşan bir heyet olarak tanımlamaktadır²¹. İkinci madde, cemiyet kurulması için izin alınmasının gerekmediğini, ancak kuruluşun ardından hükûmete bildirilmesinin zorunlu olduğunu belirtmektedir²². Bu liberal görünümlü madde, üçüncü, dördüncü ve altıncı maddelerle sınırlandırılmıştır. Kanun'un üçüncü maddesi, Kânûn-ı Esâsî'ye eklenen 120. maddeye benzer şekilde, kanunlara ve genel ahlaka aykırı davranan, ülkenin asayişini bozmaya, hükûmeti değiştirmeye veya Osmanlı İmparatorluğu'nu siyasi olarak yıkmaya çalışan cemiyetlerin kurulmasını yasaklamaktadır²³. Dördüncü madde, millet adıyla siyasi cemiyet kurulmasını yasaklarken²⁴, altıncı madde daha geniş

Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1329 [1913], s. 640.

18 Madde 12: Matbuat kanun dairesinde serbestdir. Hiçbir vechile kable't-tab teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz. "7 Zilhicce 1293 Tarihli", *age.*, s. 640.

19 Madde 120: Kanun-ı mahsusuna tebâiyet şartı ile Osmanlılar hakk-ı ictimaa maliktir. Devlet-i Osmaniye'nin temamiyet-i mülkiyesini ihlâl ve şekli-i meşrutiyet ve hükûmeti tağyir ve Kânûn-ı Esâsî ahkâmı hilâfında hareket ve anâsır-ı Osmaniye'yi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim veya ahlâk ve âdâb-ı umûmiyeye mugâyir cemiyetler teşkili memnu olduğu gibi ale'lülâk hafi cemiyetler teşkili de memnudur. "7 Zilhicce 1293 Tarihli", *age.*, s. 644.

20 Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", s. 206.

21 Madde 1. Cemiyet, eşhâs-ı müteaddide tarafından mâlûmat veya mesâilerini sûret-i dâimede bi't-tevhid mukâseme-i ribhden gayrı bir maksatla teşkil edilen heyettir. "Cemiyetler Kanunu", *Takvim-i Vakayi*, Sene 1, Aded 310, 10 Ağustos 1325/7 Şaban 1327 [23 Ağustos 1909], s. 11.

22 Madde 2. Cemiyet teşkili evvelce ruhsat istihsâline menûd değildir. Şu kadar ki teessüsünü müteakib altıncı maddeye tevfiân beheme-hâl hükûmete ihbâr edilmesi lâzımdır. "Cemiyetler Kanunu", *age.*, s. 11-12.

23 Madde 3. Ahkâmı kâvanine ve âdabı umûmiyyeye mugâyir bir esas-ı gayrı meşrua veya asâyişi memleket ve temamiyet-i mülkiye-i devleti ihlâl ve şekli hâzır hükûmeti tağyir ve anâsır-ı muhtelif-i Osmâniyeyi siyâseten tefrik maksadına müstenid olmak üzere cemiyetler teşkili câiz değildir. "Cemiyetler Kanunu", *age.*, s. 12.

24 Madde 4. Kavmiyet ve cinsiyyet esas ve unvanlarıyla siyasi cemiyetler teşkili memnûdur.

ve kısıtlayıcı düzenlemeler getirmektedir. Bu maddeye göre, gizli cemiyet kurulması yasaktır. Bunun yanı sıra, cemiyet kurulur kurulmaz eğer merkez-i idaresi Dersaadet'te ise Dahiliye Nezaretine, taşrada ise en yüksek mülki amire cemiyetin adı, amacı, merkez-i idaresi, yönetimle sorumlu kişilerin adları, unvanları ve ikametgâhlarını içeren, kurucularca imzalanıp mühürlenmiş bir beyanname verilmesi gerekmektedir. Bu beyannamenin yanında cemiyetin nizamnamesinin iki adet mühürlü örneği de eklenerek ibraz edilecek, buna karşılık bir ilmühaber alınacaktır. Cemiyetler, bu ilmühaberinin alınmasının ardından kuruluşlarını ilan edebileceklerdir²⁵. Dolayısıyla, her ne kadar ikinci maddeye dayanarak cemiyetlerin devlet izni olmaksızın kurulmasına izin verilmişse de ilmühaber alınması zorunluluğu, cemiyetlerin kuruluşunu belirli bir noktada sınırlandırmış ve süreçleri zaman zaman yavaşlatmış hatta bazen imkânsız hâle getirmiştir. Nitekim Osmanlı Arşivi'nde, cemiyetlerin ilmühaber almasının zorunlu olduğunu gösteren, ilmühaber verilebilmesi için cemiyet nizamnamelerinde değişiklik yapılması talep edilen ya da ilmühaber verilmeyen ve bu nedenle kurulması mümkün olmayan cemiyetlere dair belgeler bulunmaktadır²⁶. Mekâtib-i İbtidâiye Muallimleri Cemiyeti de bu sınırlamaya ve yavaşlatmaya maruz kalan cemiyetler arasındadır.

“Cemiyetler Kanunu”, *age.*, s. 12.

- 25 Madde 6. Hafı cemiyetler teşkilı katiyen memnûdur. Binâen-aleyh bir cemiyet tesis edilir edilmez eğer merkez-i idâresi Dersaadet'te ise Dahiliye Nezâretine ve taşrada ise mahallinin en büyük mülkiye âmirine cemiyetin unvan ve maksadını ve merkez-i idaresini ve umur-ı idare ile mükellef olacakların isim ve sıfat ve mahallî ikametlerini mübeyyin cemiyetin müessisleri tarafından mahtum ve mümza bir beyanname imza olunacak ve buna mukâbil bir ilmühaber verilecektir. İşbu beyannameye cemiyetin nizamnâme-i esâsîsinden iki nüshası cemiyetin mühür-ü resmisiyle musaddak olarak raptedilecektir. İlmühaber alhızinden sonra keyfiyet müessisleri tarafından ilan olunacaktır. Cemiyetler gerek nizamname-i esâsî ve gerek heyet-i idare ve mahallî ikametlerinde icra edildikleri tadilat ve tebeddülâtı derhâl hükûmete bildirmeye mecburdurlar. İşbu tadilât ve tebeddülâtın şahsı sâliye karşı hükmü ancak hükûmete ihbar gününden muteber olur. İşbu tadilât ve tebeddülât bir defteri mahsusa kaydolunacak ve defteri mezkûr ciheti adliye ve mülkiyede her ne zaman talep edilirse ibraz kılınacaktır. “Cemiyetler Kanunu”, *age.*, s. 12.
- 26 Örneğin bk. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ.), 8/25, 12 Şaban 1337 [13 Mayıs 1919].; BOA, Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD.), 126/24, 24 Şevval 1329 [18 Ekim 1911].; BOA, DH.İD, 132/8, 27 Rabiülevvel 1331 [6 Mart 1913]. Bu cemiyetler arasında Bursa'da kurulmak istenen Terakki-i Maarif ve İttihad-ı Muallimin Cemiyeti, Selânik'te kurulmak istenen Bulgar İttihad-ı Muallimin Cemiyeti ve Osmanlı-Bulgar İttihad Muallimini Cemiyeti gibi muallim cemiyetleri de bulunmaktadır. Bk. BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 3897/292204, 24 Cemaziyevvel 1329 [23 Mayıs 1911].; BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUH.), 113/54, 24 Recep 1328 [1 Ağustos 1910].

Cemiyetler Kanunu'nun çıkarılması ve Kânûn-ı Esâsî'de yapılan değişikliklerin ardından II. Meşrutiyet'in sağladığı kısmi liberal ortamda cemiyetlerin sayısı da artmıştır. Muallimler de bu atmosferde cemiyetleşmiş, mesleki haklarını ve *statü gruplarını* müdafaa etmek için teşkilatlanmaya başlamışlardır²⁷. Kurulan ilk muallim cemiyeti Meşrutiyet'in hemen ardından 10 Temmuz 1324'te [23 Temmuz 1908] *Encümen-i Muallimîn* adı ile karşımıza çıkar²⁸. İdarecilerinin çoğunlukla Maarif Nezareti mensubu olması sayesinde devlet mekanizmasıyla güçlü bir ilişki kurabilen bu cemiyet, kısa sürede muallimlik mesleğinin kurumsallaşması yönünde adımlar atmıştır. Muallim maaşlarına zam yapılmasını sağlamış, kıdem ve ehliyete dayalı listeler oluşturarak tayinlerin liyakatli yapılmasına katkıda bulunmuş, meslekleşme sorunlarına eğilerek muallimliğin sıradan bir memuriyetten ziyade toplumsal sorumluluğu ve statüsü olan bir meslek olarak tanınmasına zemin hazırlamış, taşra maarif idareleriyle doğrudan temasa geçerek merkezle ilişki kurulmasına katkı sağlamıştır²⁹. Bu cemiyeti, *Muhafaza-i Hukûk-ı Muallimîn Cemiyeti* (1908), *Cemiyet-i Muallimîn* (1908), *Neşr-i Maârif ve Teavün-i Muallimîn Cemiyeti* (1909), *Terakki-i Maârif ve İttihad-ı Muallimîn Cemiyeti* (1909)³⁰, *Mahfel-i Muallimîn* (1911), *Konferans Cemiyeti* (1911), *Muallimler Yurdu* (1913), *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti* (1915)³¹,

27 Bu süreçte Muallim Cemiyetlerinin yanı sıra çeşitli eğitim, gençlik ve öğrenci cemiyetleri de kurulmuştur. Bk. Mehmet Beşikçi, "Militarizm, Topyekûn Savaş ve Gençliğin Seferber Edilmesi: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nda Paramiliter Dernekler", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, C 8/S. 248, 2009, s. 49-92.; Mustafa Gündüz, "II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim ve Öğrenci Dernekleri (I)", *Turkish Studies*, C 5/S. 2, 2010, s. 1099-1120.; Sanem Yamak-Ateş, *Asker Evlatlar Yetiştirmek, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.; Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi 2. Cilt*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 531-536.

28 Meşrutiyet'in ilanından önce, 1906 yılında Bulgaristan'ın Şumnu şehrinde "Muallimîn-i İslâmiye Cemiyeti" adıyla kurulmuş, yerel düzeyde kalan bir muallim cemiyeti mevcuttur. Bk. Mahmut Bolat, "Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği (1906-1933)", *Tarihin Peşinde*, S. 23, 2020, s. 223-251.

29 Yahya Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri (1839-1950)*, Pegem Akademi, Ankara 2012, s. 194.; Yahya Akyüz, "Türkiye'de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge ile Unutulmuş Bir Kaynak", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C 3/S. 1, 1970, 114. Ayrıca bk. Yahya Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 22, 2007, s. 1-50.

30 Serkan Erdal-Selçuk Aydın, "Sivil Toplum Bağlamında II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918) Öğretmen Cemiyetleri ve Terakki-i Maârif ve İttihad-i Muallimin Cemiyeti", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 58, 2017, s. 409-435.

31 Mustafa Gündüz-Musa Bardak, "Eğitimde Millilik ve Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası Üzerine Bir İnceleme", *NWSA Education Sciences*, C 5/S. 4, 2010, s. 1932-1954.; Hasan Cicioğlu, "Osmanlı Döneminde Kurulan İlk Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti", *Ankara Eğitim Bilimleri*

Dârülmuallimîn Mezunları Cemiyeti (1918), *Muallimler Cemiyeti* (1918)³², *Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Mezunları Cemiyeti* (1919), *Muallime ve Muallimler Cemiyeti* (1920)³³ takip etmiştir³⁴. Bu dönemde kurulan muallim cemiyetlerinden biri de *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*'dir.

Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti üzerine spesifik çalışmalar bulunmakla birlikte cemiyetin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin bazı kaynaklarda bilgiler yer almaktadır³⁵. Ancak cemiyetin nizamnamesi hâlihazırda kütüphane kataloglarında bulunmadığından ve bazı arşiv belgeleri tasnif edilmediğinden mevcut yayınlarda cemiyetin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında eksik veya hatalı bilgiler bulunmaktadır. Doküman analizi metoduyla yapılan bu çalışmada, müzayede yoluyla temin edilen cemiyet nizamnamesi (Ek 1), arşiv belgeleri, dönemin gazete ve mecmuaları ışığında cemiyetin kuruluş sürecini ortaya koymak, cemiyetin başlangıcından ilgasına kadar faaliyetlerini ele almak ve cemiyet nizamnamesinin transkripsiyonunu yayınlamak³⁶ eğitim tarihi araştırmalarına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Fakültesi Dergisi, C 17/S. 1, 1984, s. 21-28.

- 32 Ahmet Kısa, "Mütareke İstanbul'unda Muallimler Cemiyeti ve Faaliyetleri (1918-1922)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C 16/S. 31, 2020, s. 209-237.; Yunus Pustu, "Muallimler Cemiyetinden İstanbul Muallimler Birliğine Bir Meslek Örgütünün Serencamı (1918-1936)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 71, 2022, s. 233-255.
- 33 Daha sonra Türkiye Muallimler Birliğine dönüşmüştür. Bk. Yunus Pustu, *Türkiye Muallimler Birliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.
- 34 Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar", s. 1-50; Akyüz, "Türkiye'de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında...", s. 109-119; Arzu M. Nurdoğan, "Türkiye'de Öğretmenlik Mesleğinde Sosyal Dayanışma Fikrinin Doğuşu: Muallim Cemiyetleri (1908-1914)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 17, 2007, s. 65-82; Gündüz, "II. Meşrutiyet ve Erken...", s. 1099-1120.; Pustu, *Türkiye Muallimler Birliği*, s. 4-27; Yunus Pustu, *Türkiye'de Muallim Cemiyetleri (1908-1928)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2004, s. 6-46.
- 35 Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri*; Ahmet Orhan, *Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi ve Hukuki Dayanakları (1923-1980)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999; İsmail Göldaş, *Millî Kurtuluş Savaşı'nda Öğretmenler I*, Öğretmen Dünyası Yayınları, İstanbul 1981; İsmail Göldaş, *İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920)*, Kardeşler Basımevi, İstanbul 1984, s. 46; Niyazi Altunya, *Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi 1908-1998*, Ürün Yayınları, Ankara 1998; Pustu, *Türkiye'de Muallim Cemiyetleri*; Yunus Pustu, "Nizamnamelerine Göre II. Meşrutiyet Döneminde Muallim Örgütlenmeleri (1908-1919)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 34/S. 98, 2018, s. 1-40; Zeki Sarhan, *Millî Mücadelede Maarif Ordusu*, Pegem Akademi, Ankara 2019.
- 36 Nizamnamenin ilk iki ve son iki sayfası daha önce İsmail Aydın tarafından *Abece* dergisinde neşredilmiştir. Aktaran, Pustu, *Türkiye'de Muallim Cemiyetleri*, s. 44.

Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyetinin Kuruluş Süreci ve Amacı

Osmanlı İmparatorluğu'nda ibtidâî muallimlerin maaşlarının düzenli ve merkezî bir kaynaktan ödenmemesi, ibtidâî tedrisatın en büyük sorunlarından biri olmuştur. Başlangıçtan itibaren ibtidâî mekteplerin giderleri ve muallim maaşları vilayet bütçelerine ve halkın sorumluluğuna bırakılmış, zaman içinde bu modelin yetersizliği çeşitli düzenlemelerle giderilmeye çalışılmışsa da bu çabalar başarıya ulaşamamıştır³⁷. Bu sistem, özellikle savaş yıllarında büyük problem oluşturmuş, ibtidâî muallimler maaşlarını devlet bütçesinden alan âlî ve tâlî mekteplerdeki muallimlerin aksine vilayet bütçesine tabi oldukları için savaş yıllarında aylarca maaş alamamış, ciddi geçim sıkıntıları yaşamışlardır. Öyle ki muallimler, I. Dünya Savaşı sırasında memurlara dağıtılan erzak yardımından bile faydalanamamışlardır³⁸. Bu durum pek çok muallimin mesleği bırakmasına ya da ek işler yapmak zorunda kalmasına sebep olmuştur. 19 Şubat 1920 tarihli bir gazetede “muallimlerin akıbeti” başlığı ile yayımlanan, yırtık kıyafetler içinde, sefil görünümüyle ayakkabı boyacılığı yapan bir muallimi tasvir eden karikatür bu durumu çarpıcı biçimde gözler önüne serer³⁹. Aynı şekilde, Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti'nin nizamnamesinde, aza bilgileri arasında “meslek haricindeki işi” hanesinin bulunması da öğretmenlerin içinde bulunduğu ekonomik zorlukların kurumsal belgelerde dahi karşılık bulduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte muallimlerin sorunları sadece maaş alamama olmamıştır. İbtidâî muallimler her zaman diğer muallimlere göre daha fazla derse girmiştir. Haftada 25-30 saatlik ders yükü, ekonomik nedenlerle çalıştıkları okullara yakın ikamet edemeyen muallimler için problem oluşturmuş, muallimler günlerinin bir kısmını yolda geçirmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca pek çok muallim birden fazla okulda

37 Bk. Arzu M. Nurdoğan, *Modernleşme Dönemi'nde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914)*, Çamlıca, İstanbul 2016; Elif Yılın, *Vakit Gazetesi'ne Göre Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Gelişmeler (30 Ekim 1918-23 Nisan 1920)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2023, s. 191-211; Mustafa Gündüz, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sisteminin Finansmanını Sağlama Düşünce, Öneri ve Uygulamaları”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, C 5/S. 4, 2010, s. 1658-1669; Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010. İlkokul öğretmenlerinin düzenli şekilde devlet bütçesinden maaş almaları ancak 1948 başında mümkün olmuştur. (“Özel İdarelerden Aylık Alan İlkokul Öğretmenlerinin Kadrolarının Millî Eğitim Bakanlığı Teşkilâtına Alınması Hakkında Kanun”, *T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, C 10/S. 478, 22 Mart 1948, s. 291).

38 “Birliğe İltihak”, *Son Saat*, Sene 1/S. 108, 8 Temmuz 1341 [1925], s. 6.

39 Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri*, s. 295; “Muallimlerin Akıbeti”, *İfham*, Sene 1/No. 188, 19 Şubat 1336 [1920], s. 1.

aynı anda görev yapmıştır. Tüm bu süreçte ibtidâî muallimlerin özlük haklarında da bir iyileşme yapılmamıştır. Bu durum bir yandan ibtidâî muallimlerin mesleki statülerinin, toplumsal saygınlıklarının zayıflamasına sebep olurken diğer yandan onları yakınlaştırmış, “müşterek menfaatler karşısında müşterek hareket etmelerine⁴⁰” ve bağımsız bir temsil örgütüne duydukları ihtiyacın artmasına neden olmuştur.

İbtidâî muallimlerin bir cemiyet çatısı altında örgütlenmesi, esasen Ahmet Halit Bey’in [Yaşaroğlu] girişimleri sayesinde mümkün olmuştur. Ahmet Halit Bey, Ocak 1918’de Darülfünun Konferans Salonu’nda Tedrisât-ı İbtidâîye Meclisi’ne aza seçimi sırasında yeni bir muallim cemiyeti kurma isteğini dile getirmiş, bu istek muallimler arasında olumlu karşılık bulmuştur. Bunun üzerine bir heyet oluşturulmuş, cemiyet nizamnamesi hazırlanmış ve 9 Mart 1334’te [1918] hükûmete başvurularak Muallimler Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurulmuştur⁴¹. Bu cemiyet ibtidâî muallimlerin inisiyatifıyla vücuda gelmişse de Ahmet Halit Bey yalnızca ibtidâî muallimleri kapsayan bir yapılanmanın gerçek anlamda bir muallim cemiyeti olarak değerlendiremeyeceğini düşünmüş ve bu nedenle cemiyet, âlî ve tâlî mektep muallimlerinin de katılımını teşvik etmiştir. Ancak ilk aşamada bu çağrı karşılıksız kalmıştır. Cemiyetin önemli isimlerinden Memduh Bey’in tanıklığına göre, Darülfünun hocaları cemiyete katılmaya tenezzül dahi etmemiş, sultanilerden ise yalnızca 5-6 muallim aza olmuştur. Dolayısıyla cemiyet kuruluş döneminde büyük ölçüde ibtidâî muallimlerin oluşturduğu bir “zümre tesanüdü” görünümünde kalmıştır⁴². Buna rağmen cemiyetin idare heyetine “tanınmış” âlî ve tâlî mektep muallimleri hâkim olmuş ve bu heyet, cemiyetin asıl sütunu olan ibtidâî muallimlerin dertleri ile ilgilenmemiştir⁴³.

Memduh Bey açıkça Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyetinin kuruluşunu Muallimler Cemiyeti heyet-i idaresinin görevini yapmamasına, ibtidâî muallimlerinin dertleri ile ilgilenmemesine bağlar. Ona göre cemiyet -azaların çoğu ibtidâî muallim olmasına rağmen- muallimlerin temsilinde Darülfünun ve sultânîlere öncelik vermiştir ki zaten Muallimler Cemiyeti farklı menfaat, maaş ve teşkilat

40 “Birliğe İltihak”, s. 6.

41 Kısa, agm., s. 213; Pustu, “Muallimler Cemiyetinden İstanbul Muallimler Birliğine...”, s. 236.

42 Memduh, “İki Cemiyet Birleşebilir Mi?”, *Yeni Nesil*, C 1/S. 21, 17 Teşrin-i sâni 1337 [Kasım 1921], s. 1.

43 “İstanbul Muallimler Cemiyeti”, *Meslek*, Sene 1/S. 5, 13 Kanûn-u sâni [Ocak] 1925, s. 10; “Muallimler Teşkilatı”, *Meslek*, Sene 1/S. 1, 15 Kanûn-u evvel [Aralık] 1924, s. 23.

durumları olan muallimlerin tamamını temsil edemez ve edememiştir. Muallimler Cemiyeti kurulduğunda ibtidâî muallimler, hükûmet nezdinde haklarını temsil edecek bir cemiyet düşlemişlerdir. Ancak muallim gruplarının tamamını temsil edecek bir cemiyetin işe yaramadığı anlaşılmıştır⁴⁴. Cemiyetin 1921'deki kongresinde de cemiyet reisi benzer bir açıklama yapmış, Muallimler Cemiyeti idaresinin büyük kısmı sultânî ve âlî mektep muallimlerinden oluştuğundan ibtidâî muallimlerin ihtiyaçlarını karşılamadığını, bu muallimlerinin hukukunun müdafaası için sırf mekâtib-i ibtidâîye muallimlerinden mürekkep bir cemiyet meydana getirmeye mecbur kaldıklarını söylemiştir⁴⁵.

Nitekim ibtidâî muallimler, Muallimler Cemiyetinden beklediklerini bulamamıştır. Aylarca maaşlarını alamadıkları için cemiyetlerine bir çare bulmaları talebiyle başvursalar da cemiyet bu konuda somut bir girişimde bulunmamış, ibtidâî muallimleri ciddiye dahi almamıştır⁴⁶. Cemiyet kurulmadan kısa süre önce 13 Haziran 1919'da Darülfünun Konferans Salonu'nda ibtidâî muallimlerin bir içtima yapıp daima yığılıp kalan ve ödenmeyen maaşlarının ödenmesi ile uğraşmak üzere 5 kişilik bir heyet kurmaları bir tesadüf değildir⁴⁷. Görünüşe göre Muallimler Cemiyetinden ümidini kesen ibtidâî muallimler, sorunu kendi çabaları ile çözme yoluna gitmişlerdir.

Cemiyetin nizamnamesi kütüphane kataloglarında yer almadığından ve söz konusu dönemde gazetelerde cemiyetin kuruluşuna dair bir haber bulunmadığından cemiyetin kuruluş tarihi ile ilgili farklı çıkarımlar yapılmıştır. Bunlardan en yaygın ve genel kabul göreni, cemiyetin Mart 1920'de ibtidâî muallimlerin başta maaş alamama olmak üzere özlük haklarını savunmak için yaptığı 15 günlük greve Muallimler Cemiyetinin katılmaması ve destek vermemesi sebebi ile kurulmuş olduğu yönündedir⁴⁸ ki dönemin gazete haberlerinden de böyle bir çıkarım yapmak mümkündür. Zira *İkdam* gazetesindeki 14 Mart 1920 tarihli bir habere göre grevdeki birlik ve dayanışmadan bir cemiyet doğacağı haberi alınmıştır. “Muallimler, mekteplerin küşadından sonra haklarını el birliğiyle müdafa için bir ‘muallimler cemiyeti’ teşkilini taht-ı karara almak üzeredirler”. Haberde, “buna

44 Memduh, “İki Cemiyet Birleşebilir Mi?”, s. 1.

45 “İbtidâî Muallimleri Senelik Kongresi”, *İkdam*, Sene 29/No. 8864, 19 Teşrin-i sanî 1337 [Kasım 1921], s. 2.

46 “Birliğe İltihak”, s. 6.; “İstanbul Muallimler Cemiyeti”, s. 10.

47 “İbtidâî Muallim ve Muallimleri”, *İstiklâl*, Sene 1/No. 182, 14 Haziran 1335 [1919], s.1.

48 Göldaş, *Millî Kurtuluş Savaşı'nda Öğretmenler...*, s. 36; Altunya, *age.*, s. 27.

mümasıl teşkilat yok değildi”⁴⁹ ifadesi grev öncesinde ve sırasında gazetelerde Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyetinin adı geçmediği için Muallimler Cemiyetini ifade eder şekilde yorumlanmıştır⁵⁰. Ancak burada kastedilen Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti olmalıdır. Çünkü cemiyet grevden önce kurulmuş ancak aktif olarak faaliyete geçmemiştir.

Cemiyet nizamnamesinde İstanbul merkezli cemiyetin kuruluş tarihi 27 Teşrîn-i evvel 1335 [27 Ekim 1919] olarak verilmiştir (madde 1). Cemiyetin heyet-i idare riyaseti ve azaları 11 Mart 1920 Cuma günü grev sırasında yapılan bir toplantıda belirlenmiştir⁵¹. Bu seçimin grev sürecinde yapılmış olması büyük olasılıkla Muallimler Cemiyetinin greve destek vermemesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere Muallimler Cemiyeti grevi desteklememiş, “grevle alakamız yoktur” diyerek⁵² bu eyleme açıkça mesafeli durmuş, dahası “terk-i vazife eden Arnavut işçilerle alakadar olamayız”⁵³ sözleri ile greve katılan muallimleri küçümseyen bir tutum sergilemiştir. Dolayısıyla bu tutum, ibtidâî muallimler nezdinde Muallimler Cemiyetinin meşruiyetini ciddi biçimde zedelemiş ve ona karşı derin bir güvensizlik yaratmıştır. Bu gelişmeler, ibtidâî muallimlerin kendi öz örgütlenmelerini kurma yönündeki eğilimlerini güçlendirmiş olmalıdır.

Cemiyet nizamnamesinde kuruluş tarihi 27 Ekim 1919 olsa da bir arşiv belgesi bu tarihte cemiyetin resmî olarak kabul edilmediğini göstermektedir. 1 Teşrîn-i sâni 1336 [1 Kasım 1920] tarihli söz konusu belgede “Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkil edildiğinden”, cemiyet nizamnamesinin tetkik edildiğinden, maksadının “muallimler arasında samimiyet husûlünü temin olduğundan, siyaset ve hususat-ı saire ile alakadar olmadığı ve Cemiyetler Kanunu’na muhalif mevad ihtiva eylediği” görülmediğinden bahsedilmektedir. Daha önce vurgulandığı üzere Cemiyetler Kanunu’na göre cemiyet kurmak için

49 “14 Günden Beri Mu`attıl Kalan Mektebler”, *İkdam*, Sene 25, No. 8292, 14 Mart 1336 [1920], s. 1.

50 Sanhan, *Millî Mücadelede Maarif*, s. 225.

51 “İbtidâî Muallimleri Senelik Kongresi”, *İkdam*, Sene 29/No. 8864, 19 Teşrîn-i sâni 1337 [Kasım 1921], s. 2. Bu heyette kimlerin yer aldığı ve cemiyeti kimlerin kurduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak cemiyetin sadece resmî ve hususi ibtidâîyelerle mekâtib-i tâliyenin kısm-ı ibtidâîyelerinde çalışan muallime ve muallimleri ve sadece yirmi yaşından büyükleri üye olarak kabul ettikleri Nizamnamesi’nde yer almaktadır (Madde 7, 44).

52 Göldaş, *İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi...*, s. 45-46; Sami Evren-Siyami Erdem-Cafer Yıldırım, *Eğitim Emekçileri Tarihi: Encümen-i Muallimin’den Eğitim-Sen’e*, Birleşim Yayınları, İstanbul 1995, s. 16.

53 “Birliğe İltihak”, s. 6.

izin almak şart değildir. Ancak cemiyet kurulunca ilgili mercilere bunu bildirmek ve karşılığında bir ilmühaber almak gerekmektedir. Söz konusu belgede cemiyet tetkik edilse de “böyle bir cemiyetin teşkili hakkında müsaade-i resmiye itasından mukaddem bir defa da Maarif Nezaretince tetkik ve beyân-ı mutalaa edilmek üzere” ilgili vekâlete gönderildiği yazmaktadır⁵⁴. Vekâletin cemiyete ne zaman “müsaade-i resmiye” verdiğine ve cemiyetin ne zaman ilmühaber aldığına dair bir belgeye rastlamasak da 1921 başı olmalıdır. Çünkü cemiyetin resmî adı ile faaliyetlerine başladığını duyurması 1921 şubat ayında gerçekleşmiştir. *Vakit* gazetesi 17 Şubat 1921 tarihinde Mekâtib-i İbtidâiye Muallimleri Cemiyeti ünvanıyla bir cemiyet kurulduğunu haber vermekte ve cemiyetin matbaalarına tevdi olunan nizamnamesine göre faaliyete başladıklarını bildirip gayelerine ulaşmaları temenni etmektedir⁵⁵.

O hâlde, cemiyetin Ekim 1919’da kurulduğu, bir nizamname hazırladığı ve Mart 1920’de grev esnasında heyet-i idare azalarını seçtiği ancak resmî olarak faaliyete geçmek için Dahiliye Nezareti tarafından verilecek ilmühaberi bekledikleri, bu belgeyi 1921 başında aldıkları ve cemiyetin Vekâlet’in resmî izninden sonra faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler, azalardan Memduh Bey’in Kasım 1921’de kaleme aldığı makalede, cemiyetin kendi adıyla bir buçuk yıldır mevcut olduğu ve resmî iznini grev sonrasında aldığı şeklindeki açıklamalarıyla da örtüşmektedir⁵⁶. İlmühaberinin verilisindeki gecikme muallimlerin greve gitmesi ile ilgili olabilir. Zira Göldaş’ın aktardığına göre söz konusu dönemde grevin amele işi olduğu ve muallimlere yakışmadığı yönünde bir algı mevcuttur⁵⁷. Muallimler Cemiyetinin “Arnavut işçiler” benzetmesi de böyle bir algının varlığını göstermektedir.

Memduh Bey, cemiyetin amacını Darülfünun ve orta dereceli okulların lehine, ibtidâî mekteplerin aleyhine yıllardır süregelen maarif politikasını baştan sona değiştirmek, tüm gücü ibtidâî mekteplere vermek, ibtidâî mektep muallimlerinin maaşlarını yükseltmek ve sultânîlerde hatta Darülfünunda ve yüksek okullarda tasarruf sağlamak olarak açıklar⁵⁸. Cemiyet nizamnamesinde ise kuruluş amacı ibtidâî muallimler arasında birlik sağlamak, dinî geleneklere bağlı, millî ülküye

54 BOA, Dahiliye Nezareti, Hukuk Müşavirliği (DH.HMS), 4.1/4.148, 18 Safer 1339 [1 Teşrin-i sani 1336 (1 Kasım 1920)].

55 “Mekâtib-i İbtidâiye Muallimleri Cemiyeti”, *Vakit*, Sene 4/No. 1147, 17 Şubat 1337 [1921], s. 2.

56 Memduh, “İki Cemiyet Birleşebilir Mi?”, s. 1.

57 Göldaş, *Millî Kurtuluş Savaşı’nda Öğretmenler...* s. 36. Grev için ayrıca bk. Göldaş, *İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi*.

58 Memduh, “İki Cemiyet Birleşebilir Mi?”, s. 1.

sahip ve asri irfana vâkıf etkin bir nesil yetiştirmek, muallimlerin maddi ve manevi olarak gelişimlerine katkıda bulunmak ve yardıma ihtiyaç duyanlara destek olmak, mesleki hak ve çıkarlarını korumaya çalışmak, en gelişmiş ülkelerin maarif yöntemlerinden ve pedagojik ilkelerinden üyelerinin faydalanmasını sağlamak olarak açıklanmıştır (madde 2). Cemiyetin bu amaçlara ulaşmak için izleyeceği yollar, yetkin ve uzman kişilere pedagojik yöntemler hakkında konferanslar verdirmek, ayda bir kez mesleki sohbetler ve tartışmalar düzenlemek, oluşturacağı komitelerle ilk mektep kitaplarının düzeltilmesi için çalışmak, bir yönetmeliğe bağlı olarak tasarruf ve yardımlaşma sandığı kurmak, muallimlerin, bilhassa muallimelerin emeklilik sürelerinin görev başlangıç tarihlerinden itibaren hesaplanmasını ve emekliliği hak etme sürelerinin azaltulmasını sağlamak için çalışmak, maarifte yapılan reformlar hakkında muallimlerin görüşlerini üst makamlara sunmak ve bu görüşleri dergilerde yayınlamak olarak açıklanmış, cemiyetin amaçlarına ulaşmak için faaliyet yöntemlerini zaman ve koşullara göre azaltma veya artırma yetkisine sahip olduğu da ayrıca belirtilmiştir (madde 3-4). Cemiyet, amaçlara ulaşmak için izleyeceği bu faaliyetlere 1921 başında yani grevden ve resmî izinlerini almalarından hemen sonra başlamıştır.

Mekâtib-i İbtidâiye Muallimleri Cemiyetinin Faaliyetleri

Cemiyetin resmen faaliyetlerine başlamadan önce Mart 1920'de heyet-i idare riyasetini ve azalarını seçtiğini daha önce belirtmiştik. Cemiyetin seçimlere özel bir önem verdiği dikkat çeker. Seçim sistemi, teşkilat yapısı ve bu yapının görev ve sorumlulukları da nizamnamesinde detaylı bir şekilde belirlenmiştir. Nizamnameye göre cemiyet, heyet-i umumiye ile idare, hakem, müfettişlik heyetleri, telif ve tedris encümeni tarafından yönetilir. Heyet-i umumiye geniş yetkilere sahiptir ve ancak asli üyelerin üçte birinin mevcut olması ile toplantı yapabilir. Yeterli sayı olmazsa bir hafta önceden üç gazetede ilana çıkılarak ikinci toplantı gerçekleştirilebilir. Heyet-i umumiye toplandığında, ek konular dışında geçici reis ve üç kâtipten oluşan divan başkanlığının seçimini yapar, idare heyetinin yıllık icraatlarını ve sonraki yılın programını içeren raporunu ele alır, müfettişlik heyetinin raporunu inceler ve temsilcilerin açıklamalarını masaya yatırır. Ayrıca fahri reis, idare, hakem, müfettişlik heyetlerinin seçimini yapar (madde 11, 14-15). Muallim ve muallimelerden eşit şekilde 12 kişiden oluşan idare heyeti ise 15 günde bir toplanır. Bununla birlikte olağanüstü toplantılar reisin yazılı veya sözlü daveti üzerine yapılır. Ayrıca, en az üç azanın ortak yazılı talebi ile de olağanüstü toplantılar yapılabilir. Toplantının yapılabilmesi için salt çoğunluk gereklidir. İdare heyeti azaları fahri aza sayılır.

Aralarında reis, kâtib-i umumi, muhasip, veznedar, idare memuru seçen heyetin cemiyete karşı sorumluluğu reistedir (madde 21-28).

Müfettişlik heyeti cemiyetin mali işlerinden sorumlu iken altı kişiden oluşan ve heyeti idare reisinin talebi doğrultusunda toplanan hakem heyeti ise azalar arasında samimiyet sağlamak, ilişkileri düzenlemek ve gerektiğinde anlaşmazlıkları çözmek ile görevlidir. Ancak ilerleyen sayfalarda altı çizileceği üzere bu görevler çoğunlukla hayata geçirilememiştir. Telif ve tedris encümeni ise ibtidâî tedrisatın geliştirilmesi için vardır. Üç sene için ilgili ders muallim ve muallimelerinden yine muallim ve muallimler tarafından seçilen bu encümen ilim, fen ve lisana dair eserleri incelemek ve yeni eserler hazırlamak üzere kurulmuştur (madde 19, 29-33). Encümenin kaleme aldığı herhangi bir esere tarafımızca rastlanmasa da ibtidâî tedrisatın iyileştirilmesi için çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Cemiyet neşriyatından çıkan tespit edebildiğimiz tek eser ileride bahsedilecek *Bursa Seyahatî*⁵⁹ adlı eserdir ki bu eser telif ve tedris encümeni tarafından değil heyet-i idare tarafından hazırlanmıştır.

Şubat 1921'de resmen faaliyete geçen cemiyet, mart ayında yaptığı olağan toplantı ile heyet-i idare riyaseti ve azalarını yeniden seçmiştir. Alınan karara göre heyet-i idare riyasetine Macid Bey, azalıklarına Makbule Sami, Naciye Tahsin, Pakize, Safiye, Fitnat ve Zeliha hanımlarla Fevzi, Hacı Tahir, Fikri, Memduh ve Nured-din beyler; hakem heyetine Reşide, Huriye, Rabia, Naciye ve Ahdiye hanımlarla Bekir Sıdkı ve Nazım beyler; hesap müfettişliklerine de Melek Hanımla Süleyman Şevket Bey seçilmiştir. Bu heyet içinden kâtib-i umumiliğe Fikri, muhasipliğe Fevzi Bey, veznedarlığa Fitnat Hanım, idare memurluğuna Hacı Tahir Efendi seçilmiştir⁶⁰. Cemiyet, telif ve tedris encümeni Türkçe grubu azası seçmek üzere 17 Haziran'da nizamnameye uygun olarak gazetelere ilan vermiş, seçim için Türkçe ve yazı muallimlerini 20 Haziran'da saat birde Kızıtaşı İnas Numune Mektebine çağırılmışsa da⁶¹ seçim sonuçları gazetelere yansımamıştır.

59 Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti, *Bursa Seyahatî*, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1339 [1923].

60 “İbtidâî Muallimler Cemiyeti”, *İkdam*, Sene 28/No. 8628, 21 Mart 1337 [1921], s. 3; “Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti”, *Paytaht*, Sene 1/No. 43, 16 Receb 1339 [22 Mart 1337/1921], s. 2.

61 “Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyetinden”, *Vakit*, Sene 4/No. 1265, 17 Haziran 1337 [1921], s. 2.

Her ne kadar grev sonlandırılmış olsa da 1921 yılında maaş meselesi çözülmemiştir. *Vakit* gazetesinde yayınlanan 18 Nisan 1921 tarihli Şeref Nesib Bey imzalı bir yazıda, ibtidâî mekteplerin “zavallı” muallimlerinin bir türlü muntazam maaş alamamasından, bu durumun vergilendirme sistemi ve vergilerin düzgün toplanamaması ile ilgili olduğundan yakınılır. Şeref Nesib Bey, hükûmetten muallimleri perişan hâle getiren bu problemi bir an evvel çözmesini, aksi hâlde tâlî mekteplere talebe bulamayacaklarını, maarif ışığının sönmeye mahkûm olacağını söyler⁶². Nisan ayında toplu bir grev olmasa da bir haftalık süre ile bazı muallimler iş bırakmıştır. 11 Nisan’da başlayan eylem 17 Nisan’da ibtidâî muallimlerinin bir kısmının vazifelerine dönmesi ile bitmiş⁶³, Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti de 18 Nisan’da ibtidâî muallimleri görev başına çağırarak yeni bir greve gitmeyeceklerinin mesajını vermiştir⁶⁴.

Ağustos ayında azaları için bayramın üçüncü günü bir bayramlaşma merasimi düzenleyen cemiyetin⁶⁵ bu süreçte ibtidâî eğitimin iyileştirilmesi için çalışmalarına başladığı görülmektedir. Bunlar arasında İstanbul’daki ibtidâî mekteplerin durumlarının iyileştirilmesi de vardır. Örneğin cemiyet, 1921 yılı ağustos ayında kira bedeli ödenemediği için sınıfları farklı okullara dağıtılarak kapatılan Büyük Reşid Paşa Zükûr Numune Mektebine Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumisi karşısındaki binanın tahsis edilmesini sağlamış ve gösterdiği yardım ve alaka için Maarif Nâzır-ı Cedidi Said Beyefendi’ye teşekkür eden bir yazı yayınlamıştır⁶⁶. Bu mektebin cemiyet için özel bir yeri olmuş, cemiyet toplantılarını büyük oranda bu mektepte düzenlemiştir. Bunda mektep müdürü Fevzi Bey’in cemiyetin önemli azaları arasında olmasının da payı vardır.

Cemiyet aynı yıl senelik kongresini düzenlemiştir. Cemiyet üyeleri 18 Kasım’da yukarıda adı geçen Büyük Reşid Paşa Numune Mektebinde toplanmışlardır. Ancak sabahki toplantıya havanın yağmurlu olması dolayısıyla yeterince aza katılamamış, toplantı öğleden sonra bir buçuğa ertelenmiştir. Öğleden sonra da yeterli sayıda azanın toplantıya gelmemesi sebebi ile senelik kongre gelecek cumaya

62 Şeref Nesib, “Muallimlerin Maaşı Meselesi”, *Vakit*, Sene 4/No. 1207, 18 Nisan 1337 [1921], s. 2.

63 “İbtidâî Muallimleri”, *Vakit*, Sene 4/No. 1206, 17 Nisan 1337 [1921], s. 2.

64 “İbtidâî Muallimleri”, *Vakit*, Sene 4/No. 1207, 18 Nisan 1337 [1921], s. 2.

65 “Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyetinden”, *Vakit*, Sene 4/No. 1324, 15 Ağustos 1337 [1921], s. 4.

66 “Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyetinden”, *İkdam*, Sene 28/No. 8785, 31 Ağustos 1337 [1921], s. 4.

ertelenmiş, yine de katılan yaklaşık 100 azayı memnun etmek adına ihzari bir celse yapılmıştır. Bunun için geçici bir başkan seçilmiş ancak bazı azalar başkan seçimindeki anlaşmazlıktan dolayı salonu terk etmiştir. Bu toplantıda müdür Arif Hikmet, muallim Memduh, Sadullah, Osman Necati, Nihad, Nureddin ve Saib beyler konuşma yapmışlardır⁶⁷. Kongre sonunda cemiyet, *İkdam* gazetesine verdiği röportajda cemiyetin kuruluşu sebebini açıklamış ve çalışmaları hakkında bilgi vermiştir. Cemiyet temsilcileri muallim ordusunun, her ülkenin yaşam ve ölümünü elinde tutan mütefekkirler ordusu olduğunu, bu sebeple muallimlerin maaşlarının ihmal edilmesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir. Ayrıca ibtidâî mekâtib ve muallimine ait program ile talimatnamelerin ve Tedrisat-ı İbtidâîye Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi için çalışacaklarını belirtmişlerdir. Meslektaşlarının statüsünü en üst düzeyde korumak amacıyla, aile sayısı fazla olanlara orantılı maaş zammı yapılması, hükûmet tarafından konut sağlanması, muallim maaşlarının 200 kuruştan başlayarak her üç yılda bir 200 kuruş zam alması, Tedrisat-ı İbtidâîye Meclisinde nısf-ı aza kadar temsil edilmesi, emekliliği hak ediş süresinin kısaltılması ve muallimlerin emeklilik süresinin görev başlangıç tarihlerinden itibaren hesaplanmasının sağlanması alınan kararlar arasındadır. Ancak bunlar henüz ilgili makama sunulmamıştır⁶⁸.

18 Kasım'da yapılan senelik kongrenin ilk oturumunda kararlaştırıldığı üzere Cemiyet, 25 Kasım Cuma günü Büyük Reşid Paşa Numune Mektebinde tekrar toplanmıştır. Kongrede muallim maaşlarının nizama konulması, müfredat programları hazırlanırken muallimlerinin görüşlerinin alınması, muallimlerin terfi meselesi, ticarethanelerle anlaşmalar yapılarak muallimlerin daha uygun fiyatlarla alışveriş yapmalarının sağlanması ve yargılanmakta olan cemiyet azası Muallim Şevket Bey'in savunulması konuları tartışılmıştır⁶⁹.

67 “İbtidâî Muallimleri Kongresi”, *Vakit*, Sene 5/No. 1416, 19 Teşrin-i sani 1337 [Kasım 1921], s. 2; “İbtidâî Muallimleri Senelik Kongresi”, *İkdam*, Sene 29/No. 8864, 19 Teşrin-i sani 1337 [Kasım 1921], s. 2.

68 “İbtidâî Muallimleri Senelik Kongresi”, *İkdam*, Sene 29/No. 8864, 19 Teşrin-i sani 1337 [Kasım 1921], s. 2.

69 “Muallimin Kongresi”, *İleri*, No. 1272, 26 Teşrin-i sani 1338 [Kasım 1922], s. 2; Sarıhan, *Millî Mücadelede Maarif*, s. 228. Cemiyetin önemli azalarından biri olduğu anlaşılan Muallim Şevket Bey 1921'de bir cinayet olayı ile ilgili tutuklanmış, dört buçuk yıl hapse mahkûm edilmiştir. “Şevket Bey Mahkûm Oldu”, *Vakit*, Sene 5/No. 1435, 8 Kanûn-u evvel 1337 [Aralık 1921], s. 1. Ayrıca bk. Sarıhan, *Millî Mücadelede Maarif*, s. 401-403.

Kongrede saat dörde kadar müzakerelerde bulunulmuş, ruznamenin tamamlanması başka güne bırakılmıştır⁷⁰. Senelik kongrenin üçüncü celsesi ise 2 Aralık Cuma günü yine Reşid Paşa Numune Mektebinde yapılmıştır. Cemiyetin 600 kadar azasından 160'ının hazır bulunduğu kongrede bütçe ve hesabat müzakeresinden sonra azaların teklifleri alınmış ve “sükûn ve intizam dâhilinde” seçimlere geçilmiştir. Kongrede sabık heyet-i idare taraftarlarıyla gençlerden oluşan bazı muallimler arasındaki gruplaşma dikkat çekicidir. Seçim sonucuna göre heyet-i idareye seçilenler Halıcıoğlu Mektebinden Saim Hanım, Kırtası Mektebinden Fitnat Hanım, Fatih İnas Mektebinden Makbule Hanım, Bayezid İnas Mektebinden Pakize Hanım, Kırtası İnas Mektebinden Safiye Hanım, Heybeliada İnas Mektebinden Raika Hanım, Koca Mustafa Paşa Mektebinden Macid Bey, Büyük Reşid Paşa Mektebinden Fevzi Bey, Malhatun Mektebinden Hacı Tahir Bey, Alaeddin Paşa Mektebinden İzzet Bey, Sokullu Mektebinden Fehmi Bey, Eyüp Rüşdiye Mektebinden Fikri Bey'dir. Hakem heyetine Sütlüce Mektebinden Şevket Bey, Fatih İnas Mektebinden Ziya Bey, Eyüp İnas Mektebinden Seher Hanım, Darülmuallimat-ı Tatbikat'dan Kıymet Hanım, Feneryolu Erkek Mektebinden İsmail Hakkı Bey, Selim-i Salis Mektebinden Mükerrerem Bey seçilmiştir. Müfettişlik heyetine ise Davutpaşa Zükur Mektebinden Süleyman Şevket Bey ve Büyük Esmâ Han Mektebinden Melek Hanım seçilmiştir⁷¹. Burada yönetim kurulunun yarısının muallimelerden oluşması dikkat çekicidir. Aynı durum 1921 yılının mart ayında yapılan kongrede de vardır. Sarıhan çalışmasında bu sayının cemiyet tüzüğüne bir maddesine dayanıp dayanmadığını sorgular⁷². Cemiyet nizamnamesinde idare heyetinin muallim ve muallimelerden eşit şekilde toplam 12 kişiden oluşacağı açıkça belirtilmiştir (Madde 21).

Bu yıllarda cemiyetin bilhassa Muallimler Cemiyeti ile karşılaştırıldığında çok pasif kaldığı dikkat çeker. Maaş meselesi de bir çözüme ulaşmamış ve cemiyet başka bir greve gitmemiştir. Şubat 1922'de Üsküdar ve mülhakatı ibtidâî muallimleri, Nurettin Bey öncülüğünde Muallimler Cemiyetine kaydolmuşlardır⁷³. Aynı ay Muallimler Cemiyeti ibtidâî tedrisata ilgisini yoğunlaştırmış, Tedrisat-ı İbtidâîye Kanunu'nun tadili için oluşturulan komisyona bir muhtıra verilmiştir⁷⁴.

70 “İbtidâî Muallimlerin İçtimâr”, *Vakit*, Sene 5/No. 1423, 26 Teşrin-i sani 1337 [Kasım 1921], s. 3.

71 “İbtidâî Muallimler Cemiyeti Kongresi”, *Vakit*, Sene 5/No. 1430, 3 Kanûn-u evvel 1337 [Aralık 1921], s. 3.

72 Sarıhan, *Millî Mücadelede Maarif*, s. 227.

73 “Üsküdar İbtidâî Muallimlerine”, *Vakit*, Sene 5/No. 1498, 11 Şubat 1338 [1922], s. 3.

74 “Muallimler Cemiyetinin Muhturası”, *Vakit*, 24 Sene 5/No. 1511, Şubat 1338 [1922], s. 2.

Bu dönemde vekâletin Sultanahmet'teki Esmâ Han Kaya Sultan Mektebinde ibtidâî muallimelerine 15 günde bir mesleki konferanslar vermeye başladığı görülür. İkinci konferansa ait davetin İbtidâî Muallimleri Cemiyeti ile ilgili bir haberin üzerinde verilmesi⁷⁵ sebebi ile bu konferansların cemiyet tarafından verildiğine dair bir çıkarım yapılmıştır⁷⁶. Cemiyet nizamnamesinde, ibtidâî muallimlere yönelik konferanslar vermek, muallimlerle hasbihâller yapmak gibi amaçlara sahip olduğu belirtilmiştir (madde 3). Ancak bu konferanslar vekalet tarafından verilmiştir ve konferanslarda cemiyetin bir rolünün olup olmadığı belirsizdir⁷⁷.

Cemiyetin 1922 Eylül ayından itibaren faaliyetlerini yoğunlaştırdığı ve Millî Mücadele'ye destek verdiği görülmektedir. Trablusgarp, Bingazi ve İzmir'in kurtuluşu sebebi ile İstanbul'da yapılan gösteri ve kutlamalara aktif olarak katılan cemiyet, Büyük Münci'nin (kurtarıcı) adını yaşatmak için Beyazıt Meydanı'na bronz bir Mustafa Kemal Paşa heykeli dikme kararı almışsa da⁷⁸ bu eylem gerçekleşmemiştir. Cemiyet, 11 Eylül'de Trablusgarp, Bingazi ve İzmir'in kurtuluşu vesilesi ile Fatih Cami-i Şerifi avlusunda bir gösteri düzenlemiştir. "Vatanperverâne tezahüratlarla" başlayan gösteriye İnas mekteplerinden Fatih, Bayezid, Erenköy, Makriköy Âdile Sultan, Esmâ Sultan, Esmâ Hân Kaya, Hacı Selim Ağa, Feneryolu, Gevher Sultan, Çelebi, Süleymaniye, Gül Çiçek, Atık Ali Paşa, Nakşidil Vâlide Sultan, Beylerbeyi,

75 "Meslek Konferansları", *Vakit*, Sene 5/No. 1416, 19 Teşrin-i sâni 1337 [Kasım 1921], s. 2.

76 Sarıhan, *Millî Mücadelede Maarif*, s. 228.

77 Konferanslardan ilki gazetelere yansımışken ikincisi 17 Kasım 1921'de Muallim Ahmet Halit Bey tarafından verilmiştir. Ahmet Halit Bey'in ardından Üsküdar'daki Gülnûş Sultan Mektebi riayatiye muallimesi Celile Hanım katılımcılara bir hesap dersi numunesi vermiştir ("Meslek Konferansları", *Vakit*, Sene 5/No. 1416, 19 Teşrin-i sâni 1337 [Kasım 1921], s. 2). Konferansların üçüncüsü 8 Aralık'ta aynı okulda tarih dersi ile ilgili olarak ("Muallimlere Meslek Konferansları", *Vakit*, Sene 5/No. 1426, 29 Teşrin-i sâni 1337 [Kasım 1921], s. 3), dördüncüsü 15 Aralık'ta coğrafya dersi üzerine Mihrumah İnas Numûne Mektebi muallimelerinden Keria Hamım tarafından verilmiştir. Bu konferansta Maarif Nezareti Heyet-i Teftişine Müdür-i Umûmisi Faik Beyle Heyet-i Teftişine azâsı hazır bulunmuşlardır ("Meslek Konferansları", *Vakit*, Sene 5/No. 1448, 21 Kanûn-u evvel 1337 [Aralık 1921], s. 4). Beşinci konferans elifba üzerine 5 Ocak 1922'de verilirken ("Muallime Hanımlara Konferans", *Vakit*, Sene 5/No. 1454, 27 Kanûn-uevvel 1337 [1921], s. 3), altıncı konferans, Esmâ Han Kaya Sultan İnas Mektebinde alfabe kongresi hazırlığı devam ettiğinden bir hafta sonraya ertelenmiştir ("Muallimlere Meslek Konferansları", *Vakit*, Sene 5/No. 1469, 11 Kanûn-u sâni 1338 [Ocak 1922], s. 3). 20 Ocak'ta aynı okulda maarif müfettişlerinden Salih Bey Türkçenin imlası üzerine bir konferans verilmiştir ("İbtidâî Muallimlerine Konferans", *Vakit*, Sene 5/No. 1502, 15 Şubat 1338 [1922], s. 3). 2 Şubat'ta Reşadiye Numûne Mektebi muallimlerinden Murtaza Bey tarafından eşya dersi ("İbtidâî Muallime Hanımlara Konferans", *Vakit*, Sene 5/No. 1488, 1 Şubat 1338 [1922], s. 3), 16 Şubat'ta ise kıraat dersi üzerine bir konferans verilmiştir ("İbtidâî Muallimlerine Konferans", *Vakit*, Sene 5/No. 1502, 15 Şubat 1338 [1922], s. 3).

78 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 708.

Harmanlık, Koca Mustafa Paşa, Mâhîrûz, Perestû Kadın, Dârüssaâde Ağası İbrahim Ağa, Davud Paşa, Mahmud-ı Sâni, Şehzâde Sultan Mehmed, Sultan Abdülaziz, Pir Ahmed Çelebi, Eyüp; zükûr numune mekteplerinden Koca Mustafa Paşa, Eyüp Reşâdiye, Bayezid, Büyük Reşid Paşa, Çandarlı Kara Halil, Hacı Ali Paşa, Davud Paşa, Selim-i Sâlis, Süleyman-ı Kânûnî, Makriköy Siyavuş Paşa, Şehid Niyazi Bey, Ömer Naci Bey, Küplüce, Mahmud Şevket Paşa mektepleri katılmıştır. Mahmud Şevket Paşa Numune Mektebi muallimlerinden Hüseyin Hüsnü Hoca Efendi saladan sonra bir dua okumuş ardından talebe ve hocalar yürüyüşe geçmiştir. Grubun önünde zükûr mekteplerinden talebeler hurûf-ı hecâ (alfabetik) sırasıyla bulunmuş ortada cemiyet tarafından hazırlanan İzmir'in kurtuluşunu temsil eden bir levha yer almıştır. Levha atlaslar, çiçekler ve bayraklarla süslenmiş bir fayton arabasında oturan Bayezid İnâs Numune Mektebi talebesinden Güzin isimli bir kızın üzerine konumlandırılmıştır. Beyaz elbise giymiş kızın elinde beyaz bir hilâl bulunmakta ve göğsünde “Gülen İzmir” yazmaktadır. Bu grubun arkasında inas mektepleri yer almış, grup “vatanperverâne tezahüratlarla” Tramvay Caddesi'ni geçerek Şehzade, Bayezid ve Sultan Mahmud türbelerini ziyaret etmiş ardından Sultan Ahmed Meydanı'na gitmiştir. Burada dua eden grup, Divan Yolu'ndan Çemberlitaş'a gitmiş ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti binası önünde durularak tezahüratta bulunmuştur. Mahmud Şevket Paşa Numune Mektebi Müdürü, öğrencilerin tezahüratları arasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti binası penceresinden Hilâl-i Ahmer Kâtib-i Umumisi Doktor Hikmet Bey'i takdim etmiştir. Ardından Bâbiâli'den köprüye giden grup, vatan şarkıları okuyarak mekteplerine dağılmıştır⁷⁹.

Cemiyet, ekim ayında “Anadolu Zaferini” kutlamak ve bu zaferi kazanan kumandanları selamlamak üzere Bursa'ya bir gezi planlamıştır. Maarif Müdürü Saffet Bey ve müfettişlerin de katıldığı⁸⁰ gezinin organizasyonunu yapmak için cemiyetin önemli isimlerinden ve hâlihazırda heyet-i idare azası Büyük Reşid Paşa Mektebi Müdürü Fevzi Bey Bursa'ya gitmiş ve İstanbul'a dönerek hazırlıkları tamamlamıştır⁸¹. Programın nasıl olacağı açıklanacağı için 24 Ekim'de bütün ibtidâi muallim ve muallimleri ile İstanbul çevresindeki ibtidâi talebeleri saat onda Büyük Reşid Paşa Numune Mektebine çağırılmışlardır⁸².

79 “İbtidâi Mekteplerin Tezahüratı”, *Vakit*, Sene 5/No. 1705, 12 Eylül 1338 [1922], s. 3.

80 “İbtidâi Muallimleri Bursa'ya Gidiyor”, *Yeni Şark*, Sene 2/No. 178, 20 Teşrin-i evvel 1338 [Ekim 1922], s. 3.

81 “Muallime ve Muallimlerin Bursa Seyahati”, *Yeni Şark*, Sene 2/No. 382, 24 Teşrin-i evvel 1338 [Ekim 1922], s. 3.

82 “Mekâtib-i İbtidâiye Muallimleri Cemiyetinden”, *Tasvir-i Efkâr*, Sene 5/No. 3553, 24 Teşrin-i

Geziye katılan muallim, muallime ve talebe sayıları farklı gazetelerde farklı şekilde verilmişse de Cemiyet tarafından neşrolunan ve Bursa seyahatini detaylıca anlatan eserde tam sayı 472 olarak verilmiştir⁸³. Bu sayının 300'den fazlası muallimedir⁸⁴. Bu “muallim ve muallime ordusu”, Büyük Reşid Paşa Numune Mektebinde toplanmış, saat 11'de Darüleytam Mızıkası'nın çaldığı “Ey Gaziler” marşı ile yola çıkıp İstanbul halkının alkışları eşliğinde rıhtıma varmıştır⁸⁵. Kafiye, gezi için hususi olarak tutulan⁸⁶ Şirket-i Harbiye'nin 69 numaralı vapuruyla, saat onda Mudanya'ya doğru yola çıkmıştır. Cemiyet üyeleri yanlarında gaziler için 10 bin paket sigara, fakir çocuklar için 10 bin cilt kitap, kalem, kâğıt götürmüşler, ayrıca özel olarak yaptırdıkları, üzerinde fetih suresinin ilk ayetinin yazılı olduğu bir levhayı Sultan Osman'ın türbesine koymak için yanlarına almışlardır⁸⁷. Aynı gün akşam saatlerinde Mudanya'ya ulaşan kafiye, burada protokol ve mektep çocukları tarafından ağırlandıktan sonra özel bir trenle Bursa'ya yola çıkmış⁸⁸, beş buçukta Bursa'nın Muradiye İstasyonu'nda Vali Hacı Adil Beyefendi, mebuslar ve askerî protokol tarafından karşılanmıştır. Karşılama komitesinde Hamdullah Suphi [Tanrıöver], Muhittin Baha [Pars] ve Yahya Kemal [Beyatlı] Beyler de vardır⁸⁹. Ardından kafiye Darüleytam Mızıkası'nın çaldığı “Mustafa Kemal Paşa” marşı ve izciler eşliğinde Mustafa Kemal Paşa'nın kaldığı Yağcı Cemal Bey'in köşküne doğru yürümüş, o sırada Fevzi, İsmet, Kazım Karabekir, Kemalettin Sami Paşalarla köşkte bulunan Mustafa Kemal Paşa heyetin toplandığı meydana inip onları selamlamış ve köşkün salonuna davet etmiştir. Bir grup burada ilk önce Maarif Müdürü Saffet Bey ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Ardından heyet-i idare başkanı Macit Bey ve azalardan Makbule ve Pakize Hanımlar ile Hacı Tahir Bey'den mürekkep bir heyet, cemiyet tarafından hazırlanan şükran albümünü

evvel 1338 [Ekim 1922], s. 4.

83 *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 5.

84 “517 Muallime ve Muallimin Seyahati”, *İkdam*, Sene 25/No. 9199, 27 Teşrin-i evvel 1338 [Ekim 1922], s. 3.

85 *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 6. “Muallimler Bu Sabah Hareket Ettiler”, *Yeni Şark*, Sene 2/No. 385, 27 Teşrin-i Evvel 1338 [Ekim 1922], s. 3.

86 “İbtidâî Muallimleri Bursa'ya Gidiyor”, *Yeni Şark*, Sene 2/No. 178, 20 Teşrin-i evvel 1338 [Ekim 1922], s. 3.

87 “517 Muallime ve Muallimin Seyahati”, s. 3.; “İbtidâî Muallim ve Muallimleri”, *Vakit*, Sene 6/No. 1751, 28 Teşrin-i evvel 1338 [Ekim 1922], s. 3.; “Muallimin Heyeti Bursa'da”, *Renin*, No. 15, 28 Teşrin-i evvel 1338 [Ekim 1922], s. 1.

88 “Muallimin Heyeti Bursa'da”, s. 1.

89 *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 6.

Mustafa Kemal Paşa'ya sunmuştur. Daha sonra tüm muallime ve muallimler sıra ile salona girerek Paşa'yı selamlamışlardır⁹⁰.

Darüleytam Mızıkası'nın çaldığı İnönü, İstiklal ve Ertuğrul marşlarından sonra kabile adına, önce Kemal Zühdü Bey ardından Ruşen Eşref, Hamdullah Suphi, Muhittin Beyler birer konuşma yapmış ve Mustafa Kemal Paşa da bir nutuk vermiştir⁹¹. Ardından yemek yenmiş ve Şark Tiyatrosu'na gidilmiştir. Önce ayakta dinlenen İstiklal Marşı çalınmış, ardından muallimeler "Toplar Atılırken" ve "Paşa Bin Yaşa Mustafa Kemal Paşa" marşını söylemişlerdir. Burada Numune Mektebi Müdürü Kemal Zülfî Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben "Türk'ün büyük kurtarıcısı" sözleri ile başlayan bir konuşma yapmıştır. Ardından Mustafa Kemal Paşa da muallim ve muallimelere bir söylev vermiştir. Paşa'nın söyleviden sonra Muallim Mesih Bey "Son Zafer Münasebetiyle" ve "O Kahraman İçin" şiirlerini okumuş ardından Hafız Kemal Efendi, Mehdiye-i Hazreti Peygamberi'yi makam ile okumuş, tekbir getirilmiş, gelecek zaferler için dua edilmiştir. Bu esnada Mustafa Kemal Paşa, muallim ve muallimelerin arasına karışmış ve onlarla sohbet etmiştir⁹². Toplantı gece yarısında bitmiş, muallime, muallim ve talebeler Sultânî Mektebinde konaklamışlardır⁹³.

Kabile, gezinin ikinci günü Darüleytam Mızıkası eşliğinde Setbaşı Köprüsü'ne gitmiş, buradan Bursa Türk Ocağına giderek ocağın açılışına katılmıştır. Çeşitli okullardan öğrencilerin hazır bulunduğu açılış, Türk Ocağı eski reisi ve dönemin Bursa Mebusu Muhiddin Baha [Pars] Bey tarafından yapılan bir nutukla başlamış, ardından Hamdullah Suphi [Tanrıöver] Bey bir konuşma yapmıştır. Açılıştan sonra İsmet Paşa'nın ardında tüm kabile Yeşil Cami avlusuna gitmiş burada namaz kılınmıştır. Ezanı, Reşadiye Mektebi muallimlerinden Necati ve Rasim Beyler okumuştur⁹⁴. Yeşil Cami'de Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Kemaleddin Paşa, Vali Hacı Adil Bey de hazır bulunmuştur⁹⁵. Mevlit okunduktan sonra

90 *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 12.

91 "Bursa'da Başkumandanla Mülakat", *Yeni Şark*, Sene 2/No. 389, 31 Teşrin-i evvel 1338 [Ekim 1922], s. 1; "Muallimler Geldi", *Yeni Şark*, Sene 2/No. 389, 31 Teşrin-i evvel 1338 [Ekim 1922], s. 2; Sarıhan, *Millî Mücadelede Maarif*, s. 538-539.

92 *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 15-29.

93 "İbtidâî Muallimleri Bursa'ya Gidiyor", *Yeni Şark*, Sene 2/No. 178, 20 Teşrin-i evvel 1338 [Ekim 1922], s. 3.

94 *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 36-41.

95 "Muallime ve Muallimlerin Bursa'da İkinci Günü", *Yeni Şark*, Sene 2/No. 39, 1 Teşrin-i sani 1338 [Kasım 1922], s. 2.

Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler kafilayı selamlamış ve otomobillere binerek halkın alkışları arasında Ankara'ya hareket etmişlerdir⁹⁶. Kafilayı ise vilayete dönmüş, hükûmet konağında toplanmıştır. Buraya Vali Hacı Adil Bey, Polis Müdürü Tevfik Bey ve Abdurrahman Şeref Bey gelmiş, cemiyet azalarından Kıymet Hanım protokole dönerek bir nutuk okumuştur⁹⁷.

Kafilayı, üçüncü gün Bursa halkı ve çeşitli mekteplerden talebeler eşliğinde Sultan Osman'ın türbesine gitmiştir. Cemiyet tarafından Tuğrakeş Hakkı Bey'e yaptırılan üzerinde Fetih suresinin ilk ayetinin yazdığı "İnna fetahna" levhası Büyük Reşit Paşa Mektebi Müdürü Fevzi Bey ve Mahmud Şevket Paşa Mektebi Müdürü İmadüddin Bey tarafından taşınmış, heyet-i idare azasından Hacı Tahir Efendi bir nutuk çekerek levhayı yerine asmıştır (Ek 2 ve 3). Burada azalardan Sadullah Bey bir konuşma yapmış, Mesih Bey bir şiir okumuş, türbenin bahçesinde bulunan, Bursa'ya ilk giren ve şehit olan 8 kahramanın kabri ziyaret edilmiştir. Ardından cemiyetin heyet-i idaresinden Bebek Mektebi Müdiresi Raika Hanım, Sokullu Mektebinden Fehmi ve Süleyman Beyler, Kanuni Mektebi muallimlerinden Nihat Bey ve hakem heyetinden Kıymet Hanım yaralı gazilere hediye edilmek üzere getirilen sigara paketlerini dağıtmak üzere hastaneye gitmişlerdir⁹⁸. Aynı günün akşamı Bursa muallim ve muallimleri Bursa Sultânîsinde kafilaya bir çay ziyafeti vermiştir. Bu ziyafette Kemaleddin Sami Paşa, Vali Hacı Adil Bey, Abdurrahman Şeref Bey, İstanbul Maarif Müdürü Safvet Bey, Bursa Maarif Müdürü Sadık Bey, Bursa Polis Müdürü Tevfik Hadi Bey de hazır bulunmuştur. Kemaleddin Sami Paşa burada bir söylev vermiştir⁹⁹.

Gezinin dördüncü günü Vali Hacı Adil Bey, Kemaleddin Sami Paşa, Kolordu Baştabibi Mazlum Bey, Polis Müdürü Tevfik Hadi Bey ve çeşitli mekteplerden talebeler Demirtaş İstasyonu'nda kafilayı uğurlamak için toplanmıştır¹⁰⁰. Kafilayı buradan Mudanya'ya doğru yola çıkmıştır. Tren burada Osman Nuri Paşa, yaveri Hamdi Bey, Erkan-ı Harb Reisi Zeki Bey, subaylar ve talebeler tarafından karşılanmış, Mudanya mektepleri cemiyete bir çelenk hediye etmiştir¹⁰¹. Ardından

96 "Bursa'da Başkumandanla Mülakat", s. 1; "Muallime ve Muallimlerin Bursa'da ikinci", s. 2.

97 "Muallime ve Muallimlerin Bursa'da İkinci", s. 2; "Muallimler Geldi", Sene 2/No. 389, *Yeni Şark*, 31 Teşrin-i evvel 1338 [Ekim 1922], s. 2.

98 *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 43-44.

99 *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 44-54.

100 *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 59.

101 *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 59.

iskeleye gidilmiş burada Çınar Sultan Mektebinden bir talebe neşideler okumuş, minik bir öğrenci bir nutuk vermiştir. Binlerce kişinin alkışları arasında iskeleden ayrılan vapur, akşam yedide İstanbul'a varmıştır¹⁰². Cemiyet bu geziden birkaç gün sonra Hâkimiyet-i Milliye'nin ilanı münasebetiyle İstanbul Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti adına TBMM'ye bir tebrik telgrafi göndermiştir¹⁰³.

1923 senesinin ilk olağanüstü toplantısı merkezî hükûmete ibtidâî mekâtibin müdafası için bir heyet göndermek amacıyla 16 Haziran'da Büyük Reşid Paşa Numune Mektebinde yapılmıştır. Toplantıya beş yüzden fazla aza katılmış, katılımcılar salona sığmamış merdivenlerde oturmuşlardır. Ankara'ya cemiyetin taleplerini iletmek üzere gidecek heyet oylama ile seçilmiştir. Seçilen azalar Hacı Tahir, Fevzi, Memduh ve Sadullah beyler olmuştur¹⁰⁴. Seyahat giderleri için her azadan birer lira toplanmıştır¹⁰⁵. Heyetin merkezî hükûmetle görüşmeyi planladıkları ana konular, Darülmuallimin mezunu olmayanların sınava tabi tutulmaları ve seyyar muallimlerin lağvedilmesi meselesi olarak belirlenmiştir. Nisan 1922'de Darülmuallimin mezunu olmayanların imtihana tabi tutulacakları kararı alınmış ancak savaş şartlarından dolayı bu karar uygulanmamıştır¹⁰⁶. Cemiyet, merkezî hükûmete imtihan yapılmaksızın muallim muavinlerine muallimlik hakkı verilmesi ancak bundan sonrası için böyle bir uygulama yapılmamasını talep etmeye karar vermiştir. Seyyar muallimlerin lağvedilmesi konusu ise tamamen yanlış anlaşılmış bir konudur. Seyyar muallimlerin, ecnebi lisanı, resim, yazı, musiki, nakış ve dikiş derslerini vermek üzere görevlerine devam etmesi planlanmış, ancak bazı mekteplerde 5 seyyar muallim yerine 7 seyyar muallim bulunması, bu sayının 7'den 5'e indirilmesi konusunda bir karar alınması karışıklığa sebep olmuştur. Yine de cemiyet bu sırada seyyar muallimlerin lağvedileceğini düşündüğünden "Kur'ân-ı Kerîm, Malûmât-ı Dîniye, Nakış, Dikiş, Gınâ, Terbiye-i Bedeniye, Resim, El-İşi vesair seyyar dersler muallime ve muallimlerini" 27 Haziran günü Büyük Reşid Paşa Numûne Mektebine çağırmıştır¹⁰⁷. Ancak heyet yola çıkmadan önce bu yanlış anlaşılma düzeltilmiş, heyet sadece Darülmuallimin mezunu olmayanların muallimliği ve ibtidâî tedrisat ve muallimleri ile ilgili genel konuları görüşmek üzere 22 Haziran'da trenle Ankara'ya

102 "Muallimler Geldi", s. 2.

103 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C 24, İctima senesi 3, 134. İctima, 8 Kasım 1338 [1922], s. 412.

104 "İbtidâî Muallimleri", *Vakit*, Sene 6/No. 1980, 17 Haziran 1339 [1923], s. 3.

105 "İbtidâî Muallimleri", *Vakit*, Sene 6/No. 1981, 18 Haziran 1339 [1923], s. 2.

106 "İbtidâî Muallimleri İmtihana Sevk Ediliyor Mu?", *Vakit*, Sene 5/No. 1547, 1 Nisan 1339 [1922], s. 2.

107 "İbtidâî Muallimleri", *Vakit*, Sene 6/No. 1981, 18 Haziran 1339 [1923], s. 2.

doğru yola çıkmıştır¹⁰⁸. Ankara'ya varan heyet, görüşmelerde bulunmuş, Tedrisat-ı İbtidâiye Kanunu'nun tadili için muallimlerin görüşlerinin alınması, mümessil olacak azanın muallimlerce seçilmesi, muallimlerin kıdemle terfi edilmesi, emeklilik süresinin kısaltılması, muallimlerin tren ve vapur gibi araçlara indirimli fiyatlarla binmesini yetkililerden talep etmiştir. Bu talepler olumlu karşılanmıştır. Darülmualimin mezunu olmayanların muallimliği meselesinin ise muallim ihtiyacına binaen bir kerelik yapılmasına karar verilmiştir¹⁰⁹.

1923 yılı Temmuz ayında İstanbul Valisi Haydar Bey ve Maarif Müdürü Saffet Bey'in riyasetleri altında cemiyet, Lozan'dan dönen İsmet Paşa'yı karşılamak üzere özel bir tren kiralayarak bir organizasyon düzenlemiştir. Tren, Sirkeci İstasyonu'ndan hareket edip Çatalca'dan İsmet Paşa'yı alarak geri dönecektir. Cemiyetten olmayanlar için de trende vagonlar ayrılmış, birinci ve ikinci sınıf bilet almak isteyenler gazetede yayınlanan ilanla Büyük Reşit Paşa Mektebine yönlendirilmiştir¹¹⁰. Katılım beklenenden yoğun olmuş, süslenmiş talebeler, çeşitli cemiyet üyeleri ve İsmet Paşa'yı görmek isteyen halk, vagonları doldurmuştur. Cemiyet, burada İsmet Paşa'ya özel olarak hazırlattığı bir madalyon da takdim etmiştir¹¹¹.

Cemiyet, aynı yıl kongresini 26 Ekim'de gerçekleştirmiştir. Her ne kadar gazetelere yansımamış olsa da temmuz, ağustos ve eylül aylarında cemiyetin bazı ücretli etkinlikler düzenlediği anlaşılmaktadır. Bu etkinliklerden biri de İsmet Paşa'yı karşılama törenidir. Bu etkinliklerde elde edilen gelirler nedeniyle heyet-i idare ile bazı azalar arasında anlaşmazlık çıkmış, cemiyet bu süreçte ikiye bölünmüştür. Bir grup Darülfünun Konferans Salonu'nda, diğer grup ise Menba-ül İrfan İdâdî Mektebinde toplanmıştır¹¹². Bu ayrılık üzerine cemiyet, yeni bir heyet-i idare seçimi için üyelerini 1 Kasım günü saat 13.30'da Darülfünun Konferans Salonu'na davet etmiştir¹¹³. Ancak toplantının ilanı toplantı ile aynı gün verilmiştir. Bu durum nizamnameye aykırıdır. Cemiyetin Nizamnamesinde olağanüstü toplantıların bir hafta öncesinde üç gazetede ilan edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca olağanüstü

108 “İbtidâî Muallimlerinin Murahhasları”, *Vakit*, Sene 6/No. 1986, 23 Haziran 1339 [1923], s. 2.

109 “İbtidâî Muallimlerinin Heyeti”, *Vakit*, Sene 6/No. 2001, 8 Temmuz 1339 [1923], s. 2.

110 “İsmet Paşayı İstikbal”, *Vakit*, Sene 6/No. 2018, 25 Temmuz 1339 [1923], s. 2.

111 “İsmet Paşanın Beyanâtı”, *Vakit*, Sene 6/No. 2032, 11 Ağustos 1339 [1923], s. 4.

112 “Mekâtüb-i İbtidâiye Muallimlerinin Dünkü İçtimar”, *Vakit*, Sene 7/No. 2094, 27 Teşrin-i evvel 1339 [1923], s. 3.

113 “Mekâtüb-i İbtidâiye Muallimleri Cemiyeti Kongre Riyasetinden”, *Vakit*, Sene 7/No. 2099, 1 Teşrin-i sani 1339 [1923], s. 5.

toplantılar asli azadan beşte birinin talebi ile yapılır (Madde 13). Bu nedenle diğer grup, 250 azanın imzasıyla itirazda bulunarak, 6 Kasım'da, 8 Kasım Perşembe günü saat 13.00'te heyet-i umumiye seçimi için azalarını Ağrıboz'daki Menba-ül İrfan İdâdî Mektebine davet eden bir ilan vermiştir¹¹⁴. Ancak aslında bu ilan da nizamnameye aykırıdır.

Hükûmet, bu mesele hakkında bir tahkikat başlatmış ve Ali Canip Bey'i müfettiş tayin etmiştir. Ancak görev yerinin değişmesi dolayısıyla tahkikat raporunun hazırlanması Hilmi Bey'e devredilmiştir. Hilmi Bey heyet-i idarenin teşekkülü, muamelat, mali mesele ve neticeden oluşan dört kısımlık bir rapor hazırlamıştır. Ayrıca, bir müdür tarafından bazı üyelerin cemiyetten uzaklaştırıldığına dair iddialar da araştırılmıştır¹¹⁵. Tahkikat sonucuna ulaşamamış olsak da bu müdürün, biletlerin satıldığı Büyük Reşit Paşa Mektebi Müdürü Fevzi Bey olması muhtemeldir. Zira her zaman heyet-i idare içinde yer alan Fevzi Bey'in adı tahkikat sonrasında cemiyetle ilgili kayıtlarda bir daha geçmemiştir.

Bu tarihten itibaren cemiyetin bir süre faaliyetlerini azalttığı görülür. Cemiyet, 1924 senesinde Ankara'da yapılan Muallim Cemiyetleri Kongresi'ne¹¹⁶ ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin anılması etkinliklerinde Dumlupınar'a temsilci göndermek¹¹⁷ dışında bir faaliyette bulunmamış ya da faaliyetleri basına yansımamıştır.

Bununla birlikte Cemiyetin 1924 senesi olağan kongresi oldukça canlı geçmiştir. 20 Kasım'da bir ön oturum yapılmış, burada tedrisatta grup ve sınıf usullerinden hangisinin doğru olduğu konusu tartışılmış, muallimlerin büyük kısmı sınıf usulunu tercih etmişlerdir¹¹⁸. Ayrıca kongreden önce aralık ayı başında Maarif Müdürü Nail Reşid Bey Cemiyet tarafından Reşid Paşa Numune Mektebine davet edilmiştir. Burada tartışılan mesele muallimlerin maaşı olmuştur. Nail Reşid Bey, ibtidâî muallim maaşlarının devlet bütçesinden karşılanmasının mümkün olmadığını, vilâyet bütçesinden verilmeye devam edileceğini söylemiş, ancak aynı ay içinde toplanacak Meclis-i Umumi-i Vilayet'te maaşlara bin, mesken yardımı olarak da sekiz veya on liralık bir artışın yapılması için çaba göstereceğine söz vermiştir¹¹⁹.

114 "Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti Riyâset-i Kongresinden", *Vakit*, Sene 7/No. 2104, 6 Teşrin-i sani 1339 [1923], s. 4.

115 "İbtidâî Muallimler Kongresi", *Vakit*, Sene 7/No. 2149, 21 Kânûn-u evvel 1339 [1923], s. 2.

116 "Murahasların İsimleri", *Vakit*, Sene 7/No. 2389, 23 Ağustos 1340 [1924], s. 2.

117 "Dumlupınar'a İki Tren Gidiyor", *Vakit*, Sene 7/No. 2395, 29 Ağustos 1340 [1924], s. 1.

118 "Muallimler İçtimâr", *Vakit*, Sene 7/No. 2478, 21 Teşrin-i sani 1340 [Kasım 1924], s. 2.

119 "Muallim Buhramı", *İstiklâl*, Sene 1/No. 5, 5 Kânûn-u evvel 1340 [Aralık 1924], s. 3.

11 Aralık'ta ise Kıztaşı İnas Numune Mektebinde toplanan cemiyet, okullarda okutulan ders kitapları üzerine değerlendirmelerde bulunmuş, böylece yaklaşan kongreye bu konuda belirli bir görüşle katılmaya hazır hâle gelmiştir¹²⁰.

Cemiyetin olağan kongresi 19 Aralık'ta gerçekleşmiştir (Ek 4). Gazetecilerin de hazır bulunduğu kongrede hararetle konuşulan mesele muallim maaşları meselesi olmuştur. Bir muallime, verilen maaş ile beş çocuğuna bakamadığını, kirasını ödeyemediğini, delirme noktasına geldiğini söyleyerek bir çare bulunmasını istemiştir. Yapılan hararetleli tartışmalar sonrasında hükûmete sunulacak dört maddelik bir takrir hazırlanmıştır. Bu takirle muallimler, maaşlarının iki yüzden, hükûmet tarafından verilecek süknâ bedelinin on beş liradan aşağı olmaması, kıdem zamlarının dikkate alınması, terfi ve maaş meselesinin bir düzene konulmasını talep edeceklerdir. Takririn Ankara'da ilgili mercilere sunulması için Hacı Tahir, Saffet, Ziya, Şevket, Muzaffer, İbrahim Beyler ile Fitnat ve Pakize Hanımlar seçilmiş¹²¹, ancak daha sonra Kemal Zayi, Hacı Tahir ve Fikri Beylerin gitmesine karar verilmiştir¹²².

Muallimler Cemiyetinin ibtidâî muallimlerin greve gidebileceği yönündeki iddiaları üzerine cemiyet kongreden iki gün sonra *Vakit* gazetesine bir demeç vermiş, muallimlerin gerekirse grev yapabileceği, hak arayabileceği ancak önceliğin resmî yollar olduğunu belirtmiştir. Cemiyet, iddiaları “henüz azalarımız taleplerimizi hükûmete bildirmeden onlardan müspet ve menfi bir cevap almadan grev kelimesini nasıl istimal edebiliriz” sözleri ile reddetmiştir¹²³.

Heyet, cemiyetin takririni iletmek ve mebuslarla görüşmek üzere 30 Ocak 1925'te Ankara'ya gitmiştir. Ayrıca Maliye, Maarif ve Dâhiliye vekâletlerine de takirini içeren birer telgraf gönderilmiştir¹²⁴. Söz konusu dönemde Giresun Mebusu olan Hakkı Tarık [Us] Bey'in konuyla yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır¹²⁵.

120 “Mekâtib-i İbtidâîye Muallimlerinin Dünkü İçtimar”, *İstiklâl*, Sene 1/No. 11, 11 Kânûn-u evvel 1340 [Aralık 1924], s. 3.

121 “İbtidâî Muallimlerinin Vaziyetlerini Islah”, *Vakit*, Sene 8/No. 2506, 19 Kânûn-u evvel 1340 [Aralık 1924], s. 1.

122 “İbtidâî Muallimlerin Murahhasları”, *Vakit*, Sene 8/No. 2541, 23 Kânûn-u sanî 1341 [Ocak 1925], s. 2.

123 “İbtidâî Muallimleri”, *Vakit*, Sene 8/No. 2508, 21 Kânûn-u evvel 1340 [Aralık 1924], s. 2.

124 “İbtidâî Muallimler”, *Vakit*, Sene 8/No. 2524, 6 Kânûn-u sanî 1341 [Ocak 1925], s. 3.

125 “İlk Muallimlerin Vaziyetinin Islahına Doğru”, *Vakit*, Sene 8/No. 2540, 22 Kânûn-u sanî 1341 [Ocak 1925], s. 2.

Meselenin seyrinin azalara açıklanması için ayrıca bir toplantı yapılmıştır¹²⁶. Temsilciler, 13 Şubat'ta Ankara'dan dönerek *Vakit* gazetesine görüşmelerine dair bir açıklama yapmışlardır. Görüşülen ilk konu daha önce 1923 kongresinde tartışılan Darülmuallimin mezunu olmayan muallimlerin sınava tabi tutulma meselesidir. Bahsedildiği üzere savaş yıllarında böyle bir karar alınmış ama bu karar uygulanamamıştı. Cemiyet, daha önce de merkezî hükûmetle bu konuyu görüşmüş ve cemiyetin muallim ihtiyacına göre Darülmuallimin mezunu olmayan muallimlerin bir defalık muallim kabul edilmesi ile ilgili talepleri olumlu karşılanmıştı. Ancak geçen süre içerisinde bu mesele ile ilgili bir adım atılmamıştır. Temsilciler bu görüşmede de imtihana karşı çıkmış, bu durumun senelerdir muallimlik yapan ve tecrübe kazanan muallimleri korkuya düşürdüğünü söylemişlerdir. Beş senedir muallimlik edenlerin muallim sayılmasını talep etmişler, bu talepleri kabul edilmiştir. Görüşülen diğer konular “medeni memleketlerde olduğu gibi” muallimlere mesken tedariki yahut bedelinin verilmesi, ibtidâî muallimlerin diğer muallimlere göre daha çok yorulduğu için emeklilik süresinin beş sene kısaltılması, muallimlerin emeklilik süresinin yirmi yaştan değil göreve başladıkları yaştan itibaren hesaplanması, muallimlerin yazın tetkik seyahatleri için hükûmet idaresinde bulunan tren ve vapurlara indirimle binmeleri, on sene hizmet etmiş muallim çocuklarının mekâtib-i leyliye mekteplerine ücretsiz alınmaları, yüz kuruştan başlayan muallim maaşlarına her üç senede bir üç yüz kuruş zam yapılmasıdır. Tüm teklifler kabul edilmiş, kanunlar düzenlenirken dikkate alınacağına söz verilmiştir¹²⁷. 16 Şubat'ta yapılan bir toplantı ile azalara verilen sözler iletilmiş ancak azalar vaade aldanmayıp daimî temaslarda bulunmalarını cemiyetten talep etmişlerdir¹²⁸.

Cemiyet nizamnamesinde asli azadan yedi kişinin imzası ile İstanbul ve çevresi dışında haricî teşkilat kurulabileceği, bu teşkilatın dört kişilik bir heyetle yönetileceği ve tüm nizamnameyi kabul edecekleri ibaresi (madde 38-41) yer alsa da cemiyetin kuruluşundan ilgasına kadar böyle bir haricî teşkilat açıldığına dair bilgiye tarafımızca rastlanmamıştır.

Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyetinin İlgası

Cemiyetin önde gelen isimlerinden Memduh Bey'in ifadesine göre, Muallimler Cemiyeti, Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti ile birleşmek amacıyla birçok kez

126 “İbtidâî Muallimlerinin İçtimâ”, *Vakit*, Sene 8/No. 2527, 9 Kânûn-u sani 1341 [Ocak 1925], s. 3.

127 “İlk Tedrisât Muallimleri”, *Vakit*, Sene 8/No. 2563, 14 Şubat 1341 [1925], s. 3.

128 “İbtidâî Muallimleri Dün Toplandılar”, *Vakit*, Sene 8/No. 2566, 16 Şubat 1341 [1925], s. 3.

girişimde bulunmuş ancak bu talepler ilgili cemiyet tarafından kabul edilmemiştir¹²⁹. Bu talebin ardında parçalı yapıların -ibtidâî muallimlerin bağımsız hareket etmesinin- muallimlerin ortak taleplerini savunma gücünü zayıflatacağı fikri, tüm muallimleri temsil eden merkezîyetçi, güçlü ve birleşik bir yapı oluşturma arzusu etkili olmuş görünmektedir. Memduh Bey, cemiyetin başka bir kuruluşla birleşmesine kesin bir dille karşı çıkar. Bilhassa da Muallimler Cemiyetine tepkilidir. Bunda geçmişte yaşanan güvensizlikler etkili olmuştur. Nitekim Muallimler Cemiyetinin Mart 1920 grevine destek vermemesi, greve katılan muallimleri işçilere benzetmesi ve kuruluşunu takiben ibtidâî muallimlerin sorunları ile ilgilenmemesi birleşme tekliflerinin samimiyetine dair kuşkular doğurmuş, bu da ibtidâî muallimlerin kendi örgütsel bağımsızlıklarını koruma yönündeki kararlılıklarını pekiştirmiş olmalıdır.

Yine de 1922 yılında muallim cemiyetlerinin birleşmesine yönelik bir teşebbüsün olduğu görülür. 20 Kanûn-u evvel 1338 [20 Aralık 1922] tarihli bir arşiv belgesinde İstanbul Vilayeti Maarif Müdüriyetinden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Umûr-ı Maarif Vekâlet-i Celilesine gönderilen bir yazıda, maarif idaresini bir kuvvet hâlinde toplanmak için ayrı hâlde bulunan İbtidâî Muallimleri Cemiyeti, Muallimîn Cemiyeti ve Dârülmuallimîn Mezunları Cemiyetinin “Umum Muallimler Cemiyeti” adı ile tek bir çatı altında toplanmasının planlandığı ifade edilmiştir. Bu birleşme amacıyla cemiyete bir binanın tahsis edileceği ve resmî işlemlerin tamamlandığı da belirtilmiştir¹³⁰. Ancak hazırlıklara rağmen hedeflenen birleşme gerçekleşmemiştir.

Bir çatı altında teşkilatlanma hedefinde Muallimler Cemiyetinin adı geçmese de bu yönde ilk adımı Muallimler Cemiyeti atmıştır. 15 Haziran 1925’te düzenlenen kongresinde cemiyet, 1924 yılında Türkiye Muallimler Birliğinin genel kongresinde yapılan çağrıya uyarak¹³¹ Türkiye Muallimler Birliğine katılma kararı almıştır. Kongrede yüksek, orta ve ilk tedrisat zümrelerinin temsilcileri belirlenmiş ve bu temsilciler, merkezi Ankara’da bulunan Türkiye Muallimler Birliğine çekilen bir telgrafla, “bütün Türkiye muallimlerini aynı teşkilat içinde birleşmiş görmek emeliyle Türkiye Muallimler Birliği teşkilatına dâhil olmaya karar verdik” ifadeleriyle birliğe katıldıklarını bildirmişlerdir¹³².

129 Memduh, “İki Cemiyet Birleşebilir Mi?”, s. 1.

130 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Milli Eğitim Bakanlığı 180.09/102.498.8, 20 Kânûn-u evvel 1338 [24 Aralık 1922].

131 Pustu, “Nizamnamelerine Göre II. Meşrutîyet Döneminde Muallim Örgütlenmeleri...”, s. 23; “Muallimler Teşkilatı”, s. 23.

132 “Muallimler Cemiyeti”, *Vakit*, Sene 8/No. 2682, 16 Haziran 1341 [1925], s. 2.

Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti ise 30 Haziran 1925'te Darülfünun Konferans Salonu'nda bir kongre düzenleyerek¹³³ Türkiye Muallimler Birliğinin aynı çağrısına yanıt verip vermemeyi azaları ile tartışmışlardır. Cemiyetin bütçesinin açıklanması ve azaların aidat ödemediğinin vurgulanmasından sonra Ankara'daki Muallimler Birliğinin birleşme talebi açıklanmış, Muallimler Birliğinin İstanbul heyet-i idare azasından Kemal Münif Bey kürsüye çıkarak Muallimler Birliği ve birleşme talebi hakkında uzun bir konuşma yapmıştır. Tartışmalardan sonra birliğin nizamnamesinin incelenmesi için Fikri, Tahsin, Kemal Zeki, Hacı Tahir ve Memduh Beylerden oluşan bir tetkik heyeti oluşturulmuş ve kongrenin ikinci oturumunun 7 Temmuz Pazar günü yapılmasına karar verilmiştir. Bu oturumda, İstanbul'a gelecek olan Ankara Muallimler Birliği reisi ve azalarının bir kısmının da olması kararlaştırılmıştır¹³⁴.

7 Temmuz'da yapılan oturumda Muallimler Birliğine katılım meselesi üzerine oldukça hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Bir hafta önce seçilen tetkik heyetinin raporunu sunmasının ardından muallimler çeşitli sorular yöneltmiş, Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyetinin hangi ihtiyaç doğrultusunda kurulduğunu ve bugün hangi gerekçelerle feshedilmesinin gündeme geldiğini sorgulamışlardır. Türkiye Muallimler Birliğinin muallimler için bugüne kadar hiçbir şey yapmadığı da tartışmaların odak noktalarından biri olmuştur. Bu sorular karşısında söz alan reis, cemiyetin I. Dünya Savaşı ve İstanbul'un işgali yıllarındaki ayrımcılığa ve yoksulluğa karşı doğduğunu, muallimlerin yaşadığı derin mağduriyet karşısında birlikte hareket etme zorunluluğunun grevle sonuçlandığını ve bu mücadelenin kazanımlarla neticelendiğini ifade etmiştir. Bir okul müdürü ise yaşadıkları maaş krizlerinde Muallimler Cemiyetinin kendilerine destek vermediğini hatta taleplerini küçümsediğini belirterek birliğe katılım kararının tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini söylemiştir¹³⁵. Tüm görüş ve tartışmaların ardından yapılan oylama sonucunda oy çokluğu ile cemiyetin Türkiye Muallimler Birliğine katılmasına karar verilmiş¹³⁶, böylece cemiyet kendini feshederek kapanmıştır¹³⁷.

133 "İbtidâî Muallimler Cemiyeti Kongresi", *Vakit*, Sene 8/No. 2694, 29 Haziran 1341 [1925], s. 3.

134 "İbtidâî Muallimleri", *Vakit*, Sene 8/No. 2696, 1 Temmuz 1341 [1925], s. 3.

135 "Birliğe İltihak", s. 6.

136 "İstanbul Muallimleri Birliğe İltihak Ediyor", *Vakit*, Sene 8/No. 2699, 7 Temmuz 1341 [1925], s. 2.

137 "Birliğe İlhak", *Muallimler Birliği*, Sene 1/S. 2, Ağustos 1341 [1925], s. 85; Pustu, *Türkiye Muallimler Birliği*, s. 74.

Bu birleşmenin Muallimler Birliği tarafından “Avrupa’nın şekline ve ruhuna uygunlukla” ve “medeni” olmakla ilişkilendirilmesi¹³⁸ ilginçtir. Nitekim bu dönemde Batı’daki muallim örgütlenmeleri yekpare bir yapıdan ziyade çoğulcu ve federatif bir nitelik göstermektedir. Pek çok Avrupa ülkesinde öğretmenler, eğitim kademelerine, mesleki uzmanlık alanlarına ya da ideolojik duruşlarına göre farklı gruplar hâlinde örgütlenmişlerdir¹³⁹. Dolayısıyla Türkiye’de muallimlerin birleşik bir yapı altında toplanmasının medenileşmenin bir göstergesi olarak sunulması dikkat çekicidir. Bununla birlikte Muallimler Cemiyetinin 1925’teki yıllık kongresine katılan dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi [Tanrıöver] Bey Muallimler Cemiyetinin Türkiye Muallimler Birliği’ne katılması gerektiğini söylemiştir. Vekil, aynı kongrede “Asya’yı oturan Avrupa’yı ise hareket eden bir medeniyet” şeklinde tarif etmiştir ki bu ifadeler haklı olarak cemiyetin bazı azalarınca cemiyetler birleşse de federal bir yapıda olması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır¹⁴⁰. Aslında vekilin bu sözleri ile cemiyetlerin birleşmesi yönündeki emrivaki ifadeleri iki farklı dünya görüşünü yansıtır. Zira tüm muallimlerin tek ve birleşik bir yapı altında toplanması, hükûmetin bu yapıyı daha kolay yönlendirmesini ve denetlemesini mümkün kılar. Bu tür merkezizetçi birlikler devletin ideolojik, kültürel ve hatta pedagojik görüşlerini muallimler aracılığıyla topluma daha etkili biçimde yaymasına olanak sağlar. Oysa “hareket hâlinde” olma durumu tam da bu merkezileşmeye karşılık gelen bir örgütlenme biçimini ifade eder. Dolayısıyla, hareket hâlinde olması beklenen bir muallim topluluğunun aynı çatı altında sabitlenmeye çalışılması hem muallimlerin mesleki bağımsızlıklarını zayıflatmış hem de federatif ve katılımcı bir örgütlenmenin önünü kesmiştir. Bir başka deyişle, Avrupa’ya referansla meşrulaştırılmaya çalışılan bu birleşme, merkezizetçi ve denetimci bir yapı üretmiştir. Aslında burada Avrupa’dan kastedilen, kurumsal çeşitlilikten ziyade, idealize edilmiş, merkezî, düzenli ve rasyonel bir modeldir. Bu anlayış, Cumhuriyet dönemi reformlarının çoğunda olduğu gibi, toplumun inşasında modern Batı’nın soyut ilkelerine öykünen bir kurgunun ürünü olarak değerlendirilebilir.

138 “Muallimler Birliği Teşkilatı”, *Muallimler Mecmuası*, Sene 4/S. 33, Eylül 1925, s. 1496. *Muallimler Mecmuası* aslında Muallimler Cemiyetinin yayın organıdır. Ancak cemiyet, Türkiye Muallimler Birliğine ilhak edince bu birliğin yayın organına dönüşmüştür.

139 Örneğin Fransa ve İtalya’da bu dönemde ilköğretim öğretmenlerinin cemiyetleri, ortaöğretim öğretmenlerinden açıkça ve kurumsal olarak ayrı örgütlenmişlerdir. Pietro Causarano, “Teachers and Trade Unions: Between Corporate Tradition, Professional Associations and Collective Representation”, *Transfer: European Review of Labour and Research*, C 18/S. 2, 2012, s. 160; Ayrıca bk. Raymond Bourdoncle-Andre Robert, “Primary and Secondary School Teachers in France: Changes in Identities and Professionalization”, *Journal of Education Policy*, C 15/S. 1, 2000, s. 71-81.

140 “İstanbul Muallimler Cemiyeti”, s. 10.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme hareketlerinin maarif alanındaki yansımaları, yalnızca eğitim kurumlarının biçimsel dönüşümüyle sınırlı kalmamış, muallimlik mesleğinin niteliğinde, toplumsal konumunda ve mesleğe atfedilen anlamda köklü bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm süreci, muallimlerin rollerinin yeniden tanımlanmasına, mesleğin giderek profesyonelleşmesine ve muallimliğin Weberyen anlamda bir *statü grubuna* evrilmesine zemin hazırlamıştır. Ancak bu dönüşüm, aynı zamanda çeşitli yapısal ve toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başında, muallimlerin maaş meselesi, muallimlik mesleğinin hak ettiği itibarı görememesi ve muallimlerin kamusal statülerinin yeterince tanınmaması gelir. Nitekim bu durum, muallimlerin hem mesleki haklarını korumak hem de toplumsal saygınlıklarını artırmak amacıyla çeşitli mesleki örgütlenmelere yönelmesine neden olmuştur. Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti, bu arayışın somut bir örneğidir.

Her ne kadar cemiyetin faaliyetleri, savaş yıllarının doğurduğu derin ekonomik yıkım nedeniyle ağırlıklı olarak muallimlerin geçim sıkıntılarına odaklanmış gibi görünse de cemiyetin talep ve faaliyetleri yalnızca maddi kaygılara indirgenemez. Zira cemiyet, ekonomik talepler aracılığıyla aynı zamanda mesleki itibarlarını savunmuş, kendilerine layık görülen toplumsal konumu yeniden tanımlamaya çalışmışlardır. Nitekim dönemin şartları düşünüldüğünde, ayakkabı boyacılığının muallimlikten daha fazla kazanç sağladığı bir ortamda, muallimliğin uğradığı prestij kaybı açıkça görünmektedir. Bu bağlamda, muallimlerin mesleki kimliklerini ve sosyal konumlarını yeniden inşa etme çabası, sadece ekonomik bir mücadelenin değil statüsel bir direnişin de ifadesidir.

Uzun ve zorlu bir süreç sonunda kurulan cemiyet, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan derin ekonomik buhranın, merkezî idarenin maarif alanındaki yetersizliklerinin¹⁴¹ ve ibtidâî muallimlerin yaşadığı çok yönlü sıkıntıların

141 Cemiyet toplantılarından birinde, grev dönemindeki Maarif Nazırının İstanbul'daki ibtidâî muallimlerin maaş alamama sorunundan haberdar dahi olmadığı konuşulmuştur. "Birliğe İltihak", s. 6. Bahsi geçen nazır muhtemelen Gelenbevîzâde Said Bey'dir. Zira nazır, Mart 1920'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Bk. Eyüp Cüçük, Resul Köse, "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Osmanlı Maarif Nazırları", *Osmanlı Maarif Nazırları ve Eğitim Politikaları*, ed. Ayhan Doğan, Nobel, Ankara 2023, s. 181. Gelenbevîzâde Said Bey, istifasından sonra verdiği bir röportajda muallimlerin sorununu küçümser bir üslup benimsemiş ve grevi "münasip bir hareket değildir" sözleri ile eleştirmiştir. "İbtidâî Muallimleri Hala Hizmetlerine Başlayamıyorlar", *İkdam*, Sene 27/S. 8287, 7 Mart 1336 [1920], s. 2. Ayrıca bk. Onur Çelebi, "Türk Tarihindeki İlk Öğretmen Grevinin Meclis-i Mebûsan ve Basındaki Akisleri", *Tarih Alanında Seçme Yazıları – IV* ed. Yunus Emre Tansü, Özgür Yayınları, Gaziantep 2023, s. 269.

doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Muallimlerin, mesleki kimliklerini ve haklarını koruyabilmek adına kolektif bir yapı oluşturma çabası, dönemin eğitim politikalarındaki sorunlara karşı gelişen tepkisel bir tavrı yansıtır.

Cemiyetin tüm çabalarına rağmen savaşın yarattığı olağanüstü koşullar, taleplerin hayata geçirilmesini ciddi biçimde zorlaştırmış, bürokratik engeller ve mali darboğazlar, cemiyetin faaliyet alanını daraltarak uzun vadeli çözümlerin üretilmesini engellemiştir. Buna rağmen cemiyet, düzenlediği kongreler, toplantılar, etkinlikler ve özellikle 1922 sonrası Ankara Hükûmeti ile kurduğu doğrudan temaslar aracılığıyla, ibtidâî muallimlerin taleplerinin kamuoyunda duyulmasına ve görünürlük kazanmalarına katkı sağlamıştır.

Cemiyet nizamnamesinde cemiyetin alanında yetkin kişilere konferanslar vereceği, ayda bir kez mesleki sohbetler ve tartışmalar düzenleyeceği, ilk mektep kitaplarının düzeltilmesi için bir komisyon kuracağı, süreli yayınlarda yer alacağı belirtilse de bu faaliyetlerin düzenli olarak hayata geçirildiğine dair somut veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte söz konusu faaliyetler yapılmış ancak gazete veya mecmualara yansımamış da olabilir. Araştırmamızda cemiyetin bir süreli yayın çıkardığına da rastlanmamıştır. 1921’de yayın hayatına başlayan *Yeni Nesil* mecmuası azalara tavsiye edilip bu mecmuada “ibtidâî mualliminin nazar-ı itibara alınmayan hakları” hakkında makaleler neşredileceği söylene de¹⁴² mecmuada bu ilandan sonra Memduh Bey’in bir makalesinden başka ibtidâî muallimler ya da ibtidâî tedrisatla ilgili bir yazı çıkmamıştır.

Cemiyetin özellikle Muallimler Cemiyeti ile karşılaştırıldığında çok daha az ve sınırlı faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Bunda cemiyet içindeki gruplaşmanın etkisi olmalıdır. Cemiyet kongrelerinde cemiyetin kurucuları ile gençlerden oluşan bir grup arasındaki hizipleşme dikkati çeker. Heyet-i idare ve murahhas seçimlerinden anladığımız kadarı ile bu hizipleşmenin baş aktörü Büyük Reşid Paşa Numune Mektebi Müdürü Fevzi Bey olmalıdır. Nitekim 1923’te Fevzi Bey’in cemiyetten uzaklaştırılmasından sonra kongrelerdeki anlaşmazlıklar çözülmüş gözükmektedir.

Cemiyetin 1925’teki ilgası ve Türkiye Muallimler Birliğine katılımı, Osmanlı’nın son döneminden Cumhuriyet’in ilk yıllarına uzanan süreçte eğitimdeki yeniden yapılanmanın bir parçası olarak değerlendirilebilir. Ancak bu birleşme, mesleki temsili güçlendirme amacının ötesinde, dönemin merkezîyetçi siyasal tahayyülünün bir yansıması şeklinde de yorumlanabilir.

142 “Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyetinden”, *Yeni Nesil*, C 1/S. 16, 8 Eylül 1337 [1921], s. 1.

Değerlendirme

Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim

belleten@ttk.gov.tr

Yapay Zeka Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazarlar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Lisans

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

Review

This article has been reviewed by at least two reviewers using a double blind peer review model. A similarity check was performed to confirm that it was free of plagiarism.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the works referred are mentioned in the bibliography.

Complaints

belleten@ttk.gov.tr

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the manuscript was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezareti Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ), 8/25.

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD), 126/24, 132/8.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 3897/292204.

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUH.), 113/54.

Dahiliye Nezareti, Hukuk Müşavirliği (DH.HMŞ), 4.1/4.148.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Millî Eğitim Bakanlığı 180.09/102.498.8.

Resmî Yayınlar

Düstur.

Takvim-i Vakayi.

TBMM Zâbit Ceridesi.

Süreli Yayınlar

Akşam.

İfham.

İkdam.

İleri.

İstiklâl.

Meslek.

Muallimler Birliği.

Payitaht.

Renin (Tanin).

Son Saat.

Tasvir-i Efkâr.

Tebliğler Dergisi.

Vakit.

Yeni Nesil.

Yeni Şark.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akyüz, Yahya, “Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 22, 2007, s. 1-50.

Akyüz, Yahya, “Türkiye’de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge ile Unutulmuş Bir Kaynak”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C 3/S. 1, 1970, s. 109-119.

Akyüz, Yahya, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri (1839-1950)*, Pegem Akademi, Ankara 2012.

Altunya, Niyazi, *Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmesi 1908-1998*, Ürün Yayınları, Ankara 1998.

Aris, Rosemary, *Trade Unions and the Management of Industrial Conflict*, Macmillan, New York 1998.

Bascia, Nina, “Perspectives on Teacher Unions: History, Discourse, and Renewal”, *Teacher Unions in Public Education*, ed. Nina Bascia, Palgrave Macmillan, New York 2015, s. 1-10.

Beşikçi, Mehmet, “Militarizm, Topyekûn Savaş ve Gençliğin Seferber Edilmesi: Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu’nda Paramiliter Dernekler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, C 8/S. 248, 2009, s. 49-92.

Bolat, Mahmut, “Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği (1906-1933)”, *Tarihin Peşinde*, S. 23, 2020, s. 223-251.

Bourdoncle, Raymond-Robert, Andre. “Primary and Secondary School Teachers in France: Changes in Identities and Professionalization”, *Journal of Education Policy*, C 15/S. 1, 2000, s. 71-81.

Carl, Jim, “Industrialization and Public Education: Social Cohesion and Social Stratification”, *International Handbook of Comparative Education*, ed. Robert Cowen-Andreas M. Kazamias, Springer, Londra 2009, s. 503-518.

Causarano, Pietro, “Teachers and Trade Unions: Between Corporate Tradition, Professional Associations and Collective Representation”, *Transfer: European Review of Labour and Research*, C 18/S. 2, 2012, s. 157-170.

Cicioğlu, Hasan, “Osmanlı Döneminde Kurulan İlk Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti”, *Ankara Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C 17/S. 1, 1984, s. 21-28.

Commins, David Dean, *Islamic Reform Politics and Social Change in Late Ottoman Syria*, Oxford University Press, New York 1990.

Cüçük, Eyüp-Köse, Resul, “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet Dönemi’ne Kadar Osmanlı Maarif Nazırları”, *Osmanlı Maarif Nazırları ve Eğitim Politikaları*, ed. Ayhan Doğan, Nobel, Ankara 2023, s. 165-199.

Çelebi, Onur, “Türk Tarihindeki İlk Öğretmen Grevinin Meclis-i Mebûsan ve Basındaki Akisleri”, *Tarih Alanında Seçme Yazıları-IV*, ed. Yunus Emre Tansü, Özgür Yayınları, Gaziantep 2023, s. 259-276.

Erdal, Serkan-Aydın, Selçuk, “Sivil Toplum Bağlamında II. Meşrutiyet Dönemi’nde (1908-1918) Öğretmen Cemiyetleri ve Terakki-i Maârif ve İttihâd-i Muallimin Cemiyeti”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 58, 2017, s. 409-435.

Evren, Sami-Siyami, Erdem-Yıldırım, Cafer, *Eğitim Emekçileri Tarihi: Encümen-i Muallimin’den Eğitim-Sen’e*, Birleşim Yayınları, İstanbul 1995.

Gaffney, Dennis, *Teachers United: The Rise of New York State United Teachers*, State University of New York Press, New York 2007.

Giddens, Anthony, *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber*, Cambridge University Press, Cambridge 1971.

Göldaş, İsmail, *İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920)*, Kardeşler Basımevi, İstanbul 1984.

Göldaş, İsmail, *Millî Kurtuluş Savaşı’nda Öğretmenler I*, Öğretmen Dünyası Yayınları, İstanbul 1981.

Gündüz, Mustafa-Bardak, Musa, “Eğitimde Millilik ve Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”, *NWSA Education Sciences*, C 5/S. 4, 2010, s. 1932-1954.

Gündüz, Mustafa, “II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim ve Öğrenci Dernekleri (I)”, *Turkish Studies*, C 5/S. 2, 2010, s. 1099-1120.

Gündüz, Mustafa, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sisteminin Finansmanını Sağlama Düşünce, Öneri ve Uygulamaları”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5/4, 2010, s. 1658-1699.

Kayabaş, Ebru, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde Cemiyetler Hukukunun Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

Kısa, Ahmet, “Mütareke İstanbul’unda Muallimler Cemiyeti ve Faaliyetleri (1918-1922)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C 16/S. 31, 2020, s. 209-237.

Martindale, Don, *The Nature and Types of Sociological Theory*, Routledge, New York 2001.

Peter, Mathias-Pollard, Sidney, “The Changing Socio-Economic Context”, *History of Humanity Volume VI*, ed. Peter Mathias-Nikolaï Todorov, Routledge, Londra 2008, s. 9-48.

Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti, *Bursa Seyahati*, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1339 [1923].

Memduh, “İbtidâî Muallimi ve Maarif Nezâreti”, *Yeni Nesil*, C 1/S. 16, 8 Eylül 1337 [1921], s. 1

Memduh, “İki Cemiyet Birleşebilir Mi?”, *Yeni Nesil*, C 1/S. 21, 17 Teşrîn-i sâni 1337 [1921], s. 1.

Nurdoğan, Arzu M., “Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinde Sosyal Dayanışma Fikrinin Doğuşu: Muallim Cemiyetleri (1908-1914)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 17, 2007, s. 65-82.

Nurdoğan, Arzu M., *Modernleşme Dönemi’nde Osmanlı’da İlköğretim (1869-1914)*, Çamlıca, İstanbul 2016.

Olgun, Kenan, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.

Orhan, Ahmet, *Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Örgütlenmesi ve Hukuki Dayanakları (1923-1980)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Pustu, Yunus, “Muallimler Cemiyetinden İstanbul Muallimler Birliğine Bir Meslek Örgütünün Serencamı (1918-1936)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 71, 2022, s. 233-255.

Pustu, Yunus, “Nizamnamelerine Göre II. Meşrutiyet Döneminde Muallim Örgütlenmeleri (1908-1919)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 34/S. 98, 2018, s. 1-40.

Pustu, Yunus, *Türkiye Muallimler Birliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

- Pustu, Yunus, *Türkiye’de Muallim Cemiyetleri (1908-1928)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2014.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.
- Sarıhan, Zeki, *Millî Mücadelede Maarif Ordusu*, Pegem Akademi, Ankara 2019.
- Shelton, Jon, “Teachers Unions and Associations”, *Handbook of Historical Studies in Education: Debates, Tensions, and Directions*, ed. Tanya Fitzgerald, Springer, Singapur 2020, s. 387-402.
- Somel, Selçuk Akşin, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Synott, John P., *Teacher Unions, Social Movements and the Politics of Education in Asia*, Routledge, Londra 2018.
- Toprak, Zafer, “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi 1. Cilt*, ed. Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 205-208.
- Toprak, Zafer, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi 2. Cilt*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 531-536.
- Turan, Murat, *Modern Türkiye’de Siyasal ve Toplumsal Çalışmalar (1923-1950)*, Libra, İstanbul 2020.
- Waters-Dagmar, Tony, “The New Zeppelin University Translation of Weber’s ‘Class, Status, Party’”, *Journal of Classical Sociology*, C 10/S. 2, 2010, s. 153-158.
- Yamak-Ateş, Sanem, *Asker Evlatlar Yetiştirmek, II. Meşrutiyet Dönemi’nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Yıldırım, Kadir, *Osmanlı’da İşçiler (1870-1922): Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2017.
- Yılgin, Elif, *Vakit Gazetesi’ne Göre Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Gelişmeler (30 Ekim 1918-23 Nisan 1920)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2023.

EKLER

Ek 1: Mekâtib-i İbtidâiye Mu'allimleri Cem'iyyeti Esâs Nizamnâmesi

-Cem'iyyetin maksadları, vesâ'it-i fa'âliyyeti, a'zâları-

Madde 1) Merkezi İstanbul olmak üzere «Mekâtib-i İbtidâiye Mu'allimleri» Cem'iyyeti ünvanıyla 27 Teşrîn-i evvel 1335 tarihinde bir cem'iyyet teşkil olunmuştur.

Madde 2) Cem'iyyetin gâyeleri: (a)¹⁴³ Meslekdaşlar arasında vahdet husûle getirmek. (b) Memleketimizde an'anât-ı dîniyyeye sâdık, millî mefkûre ve asrî irfâna sâhib bir unsur-u fi'âl yetiştirmek. (c) Mu'allime ve mu'allimlerin mâddeten ve mâ'nen ikdâr ve terfiyelerine çalışmak, muhtâc-ı mu'âvenet olanlara yardım etmek. (d) Meslek şeref ve hukûkunu muhafazaya çalışmak. (e) En müterakkî memleketlerin usûl-u tadrîs ve terbiye eserlerinden a'zâsının istifâdelerini te'mîn eylemek.

Madde 3) Cem'iyyet âtîdeki vesâ'it ile maksadına vâsıl olacaktır: (a) Muktedir ve mütehasıs zevâtâ usûl-u terbiye tadrîs hakkında konferanslar verdirmek. (b) Ayda bir meslekî hasbihâller, musâhabeler tertîb etmek. (c) Teşkil edeceği encümenler ile mekâtib-i ibtidâiyye kitaplarının ıslâhına çalışmak. (d) Bir ta'limât-nâmeye merbut olmak üzere bir sarf ve teâvün sandığı vücûda getirmek (e) Mu'allimlerin bi'l-hâssa mu'allimelerin müddet-i tekâ'üdiyelerinin vazîfeye mübâşeret tarihlerinden itibar edilmesine ve tekâ'üdiye müddetinin tenkisine çalışmak. (f) Ma'ârif ıslâhâtı hakkında mu'allimlerin düşündüklerini makâmât-ı âliyye arz etmek, mevkût veya gayr-i mevkût mecmû'asında da neşr eylemek.

Madde 4) Cem'iyyet gâyelerine vusûl için vesâit-i fa'âliyyetini zemîn ve zamana göre tenkis veya tezyîd salâhiyyetini hâ'izdir.

Madde 5) Cem'iyyet siyâsetle iştigâl etmez.

Madde 6) Cem'iyyetin aslî ve fahrî unvanlarıyla iki nev'î a'zâsı mevcûddur.

Madde 7) Resmî ve hususî ibtidâiyyelerle mekâtib-i tâliyyenin kısm-ı ibtidâiyyelerinde mu'allime ve mu'allim olanlardan senevî altmış gurusı vermeyi ta'ahhüd edenler aslî a'zâ unvanını iktisâb ederler.

Madde 8) Cem'iyyetin nef'ine çalışan, yardımını hibe ve hediyesiyle izhâr eden zevat fahrî a'zâ unvânıyla kaydolunurlar.

143 Orijinal metinde Osmanlı harfleri ile kullanılan numaralandırmalar Latin harfleri ile verilmiştir.

Madde 9) Aslı a`zâ, a`zâdan iki zâtın tavsiyesi üzerine hey`et-i idârece kayd olunur. Mat-bû` taleb varakası imlâ etdirilir, fotoğraf ilsâkı ihtiyâridir.

Teşkilât

Madde 11)¹⁴⁴ Cem`iyyet, hey`et-i umûmiyye ile idâre, hakem, müfettişlik hey`etleri ve te`lif ve tedrîs encümeni ma`rifetiyle idare olunur.

Madde 12) Nizamnânenin tatbîki salâhiyyetlerini temdid, ta`mim idâre hey`etinden istirdâd, nizamnâmenin bütün mevâddını tefsir, ta`dil hey`et-i umûmiyyenin salâhiyyet-i cümlesindendir.

Madde 13) Hey`et-i umûmiyye ale`l-`âde ve fevka`l-`âde olmak üzere ictimâ` eder. Ale`l-`âde ictimâ` her sene Teşrîn-i evvelin ilk cuma günü idâre hey`etinin lâ-ekall on beş gün evvel üç gazete ile ilân edeceği mahalde vâki` olur. Fevka`l-`âde ictimâ`ya idâre hey`et-inin gösterdiği lüzûm üzerine yâhûd aslı a`zâdan beşde birinin tahrir-i talebi dolayısıyla üç gazetenin bir hafta evvel ilânını müte`âkib yapılır.

Madde 14) Hey`et-i umûmiyye için nisâb-ı ictimâ` aslı a`zâyı mukayyidenin sülüsüdür. Nisâb-ı ictimâ` hâsıl olamazsa hey`et-i umûmiyye in`ikâdı bir hafta mukaddem üç gazete ile ilân şartıyla bir sonraya te`hir olunur. Bu ikinci ictimâ`da mevcûda bakılmayarak müzâkare icrâ edilir.

Madde 15) Hey`et-i umûmiyyenin rûz-nâmesi ber-vech-i âtidir. (A) Muvakkat re`îs ve üç kâtibden mürekkeb dîvân-ı riâyâsin intihâbı (B) İdâre hey`etinin raporu [bir senelik icrâât ve sene-i âtiye hakkında düşünce] idâre hey`eti mümessilinin izâhâtı. (C) Müfettişlik hey`et-inin raporu ve mümessilinin izâhâtı. (D) Fahrî re`îs, idare, hakem, müfettişlik hey`etlerinin intihâbı.

Te`lif ve tedrîs encümeninin intihabı

Madde 16) İdâre hey`eti tenkid olunduğu zaman re`îs cevâb vermek üzere müzâkare hey`eti a`zâsından birine söz verebilir.

Madde 17) Bir mes`ele hakkında söz söyleyen zâtın kelâmını re`îs hey`et-i umûmiyye kararıyla tahdîd veya kât` edebilir.

Madde 18) Hey`et-i umûmiyyede aslı a`zâ sâhib-i reydirler. Reylerin hafi, alenî yâhûd tâ`yîn-i esâmî ile olması hey`et-i umûmiyye kararına menûtdur. Ancak bi-l`umûm inti-hâbât rey-i hafi ile icrâ edilir.

¹⁴⁴ 10. madde sehven eklenmemiştir. Belgede eksik sayfa ve madde yoktur.

Madde 19) Re'îs-i fahrî, idâre, hakem, müfettişlik hey'etleri ile muhtelif ders mu'allimlerinin kendi aralarından intihâb edecekleri te'lîf ve tedrîs encümen-i umûmiyyesi intihâbâtının ekseriyyet-i nisbiyye, mutlaka yâhûd sülûsan-i ekseriyyetle icrâsına hey'et-i umûmiyye karar verir.

Madde 20) Hey'et-i umûmiyye zabıtlarının divân-ı riyâset tarafından imzâ edilmesi lâzımdır.

İdâre Hey'eti

Madde 21) İdâre hey'eti mu'allime ve mu'allimlerden mütesâviyen on iki a'zâdan mürekkebdir. Her on beş günde bir muntazaman ictimâ' akd eder.

Madde 22) İdâre hey'etinin salâhiyyeti me'zûniyyet-i mu'ayyene ile mahduddur. Salâhiyyeti hâricî harekâtundan hey'et-i umûmiyye huzurunda me'sûldur.

Madde 23) İdâre, hakem, müfettişlik hey'etleri ile te'lîf ve tedrîs encümenindeki aslî a'zânın cem'iyyete â'id hidemâtı fahrîdir.

Madde 24) İdâre hey'eti bûdcesine nazaran para ile me'mûr istihdâm edebilir.

Madde 25) İdâre hey'eti aralarında re'îs, kâtib-i umûmî, muhâsib, veznedâr, idâre me'mûru intihâb ederler.

Madde 26) İdâre hey'eti müzâkere edebilmek için ekseriyyet-i mutlaka lazımdır. Rûznâme bir celse evvelinden ta'yîn ve tesbit olunur. Fevka'l-âde olarak ictimâ' re'îsin tahrîri veya şifâhî daveti üzerine olur. Hey'et-i idâreden lâ-ekall üç kişinin müşterek tahrîri talebi fevka'l-âde olarak hey'et-i idâre ictimâ'ı için kâfidir.

Madde 27) İdâre hey'etince gayr-i makbul bir ma'zarete binâen üç ictimâ'ya devâm etmeyen a'zâ müsta'fi add olunub yerine on iki kişinin ihtiyât a'zâ listesinden en çok rey kazanan kimse ikâme olunur.

Madde 28) İdâre hey'etinin hârice karşı mümessil ve murahhas-ı me'sûlü re'îsdir.

-Müfettişlik ve Hakem Hey'etleri Te'lîf ve Tedrîs Encümeni-

Madde 29) Cem'iyyetin mu'âmelât-ı hesâbiyesinden veznedâr, muhâsib, hey'et-i idâre, hey'et-i idârenin umûr-u mâliyesini lüzûm gördüğü zaman teftiş vazîfesiyle mükellef ve iki a'zâdan mürekkeb müfettişlik hey'eti müteselsilen me'sûldür.

Madde 30) Altı kişiden mürekkeb olan hakem hey'eti mu'allimler arasındaki samimiyeti te'mîn, a'zâ arasındaki teâruz ve ihtilâfî izâle, cem'iyyetce a'zâya yapılacak mükâfât ve mücâzâtı tertîb, hey'et-i idâre ve efrâd-ı cem'iyyet arasındaki müşkülâtı hall vazîfeleri ile

mükelleftir. Hakem hey'eti idâre re'isinin dâveti üzerine ictimâ` akd eder.

Madde 31) Te`lif ve tadrîs encümeni ibtidâ`î tadrîsâtın vahdet-i tekemmülünü te`mîne çalışır. İlim, fen, lisâna müte`allik âsâr-ı mü`ellefâtı tedkîk eder veya bu hususa dâ`ir âsâr-ı tertîb ve te`lif eder. Tensib etdiği eserin kabulünü ihzâr etmek üzere hey'et-i idâreye raporunu takdim eder. Bu encümene her ders için bir a`zâ intihâb edilir.

Madde 32) Te`lif ve tadrîs encümeni a`zâsı üç seneye mahsus olmak üzere alâkadar ders mu`allimleri tarafından intihâb edilir, inhilâl vukû`nda yeniden intihâb yapmak lâzımdır.

Madde 33) Te`lif ve tadrîs encümeni a`zâsı tedkîk etdiği eser hakkında alâkadar ve müte-hassıs arkadaşlar ile müzâkereler icrâ ve lüzum görürse tâlî encümen teşkil eder.

-Vâridât ve Sarfiyât-

Madde 34) Cem`iyyetin vâridât sarfiyâtı hey'et-i umûmiyye tarafından musaddak bir bûdce dâhilinde icrâ edilir. İdâre hey'eti mu`ayyen bûdceden hâric olarak lüzum görürse âdî bûdcenin beşde biri nisbetinde sarfiyâtda bulunabilirler.

Madde 35) Hey`etin 5000 guruşdan fazla akçesi idâre hey`etince tensib olunacak bir bankaya tevdi` olunur.

Madde 36) İdâre hey'eti cem`iyyetin vâridâtını karşılık göstererek istikrâz-ı dâhi akd edebilir.

Madde 37) Cem`iyyetin vâridâtı ber-vech-i âtîdir: (a) A`zâsının ta`âhüdât-ı seneviyyesi (b) Resmî mü`essesât ve erbâb-ı yesâr tarafından teberruât (c) Mecmû`alar, kitaplar hâsılâtı (d) Muhâzara hâsılâtı vesâire...

-Hâricî Teşkilât-

Madde 38) İstanbul ve mülhakâtı hâricinde aslı a`zâdan yedi kişinin imzâsıyla hey'et-i idâreye gönderilecek bir tezkereyi müte`âkib mahalince şu`be küşâdına müsâ`ade olunur. Bu müsâ`ade nizamnâmenin bütün mevâddını kabul şartına menûtdur.

Madde 39) Şu`beler dört kişilik bir idâre hey`etine mâlikdir.

Madde 40) Taşra şu`beleri masraf kendilerine â'id olmak üzere hey'et-i umûmiyyeye murahhas gönderebilirler.

Madde 41) Cem`iyyetin mesâ`isinden taşra şu`beleri de istifâdde eder.

-Müteferrik Mevâdd-

Madde 42) Cem`iyyet mümâsil olan meslekî cem`iyyetlerle münâsebet vücûda getirmeğe tarafdârdır.

Maddde 43) Cem`iyyet a`zâsı kabul olunacak bir alâmet-i fârika ile temsil olunacak ve a`zâdan her birinin hüviyet varakası bulunacaktır.

Madde 44) Yirmi yaşından dûn senede bulunanlar cem`iyyete kabul olunamazlar.

[Dâhilî Nizamnâme]

Madde 1) Hey`et-i idâreye â`id vezâ`if ber-vech-i âti taksim olunmuşdur: (a) Cem`iyyetin mührünü isti`mâl hakkı re`isindir. Muharrerâtda re`is ile kâtib-i umûmiyyenin imzâsı bulunur. (b) Kâtib-i umûmî a`zâ kayd eder. Cem`iyyetin mu`âmelât-ı hesâbiyesinden hâric umûr-u tahrîriyyeyi tanzîm eder. (c) Vâridâtın ahz ve kabzı, paranın i`tâsı vezne mu`âmelâtının tedviri veznedâra â`iddir. Makbuz evrâkında muhâsib ile müştereken imzâsı bulunur. (d) Muhâsibin veznedâr üzerinde hakk-ı nezâreti vardır. Sarfiyât bordrolarında re`is ile muhâsibin müştereken imzası bulunur. (e) İdâre me`mûru muhâzaralar tertibi, cem`iyyet binâsının tefrişi, hademe vesâire dâhilî me`mûrların idâre hey`eti kararıyla azl ve nasbı, emvâlîn muhâfazası vazifeleri ile mükellefdir.

Madde 2) İdâre hey`etinin ve müfettişlerin tatbik-i imzaları cem`iyyet merkezinde teşhîr olunur.

Madde 3) Cem`iyyet merkezinde bir hâtıra, bir taleb ve ricâ, bir de şikâyet namlarıyla üç mücellid defter bulundurulur.

Madde 4) Kâtib-i umûmiye mu`âvenet etmek üzere bir kâtib-i muvazzaf hey`et-i idârece tâ`yin olunabilir. Cem`iyyet merkezinde ücretle bir hademe bulundurulur.

Madde 5) Kâtib-i umûmî veya kâtib-i muvazzaf a`zâyı mukayyid listesini aslî a`zâdan taleb eden zâta göstermek mecburiyetindedir.

Madde 6) A`zânın kaydı için imlâ etdirilecek duhûl ve taleb varakasına: mu`allime veya mu`allimin adı, yaşı, me`mûriyeti, adresi, şu`be-i ihtisâsı, babasının ismi, tevellüd-ü mahâli, meslek hâricindeki işi yazılır.

Ek 2: Bursa’da Sultan Osman Türbesi’ne asılan “İnnâ Fetehnâ” levhası etrafında Mekâtib-i İbtidâiye Muallimleri Cemiyeti azaları.

Kaynak: *Mekâtib-i İbtidâiye Muallimleri Cemiyeti*, s. 45.

Ek 3: Sultan Osman sandukası önünde bir cemiyet azası.

Kaynak: *Mekâtib-i İbtidâîye Muallimleri Cemiyeti*, s. 47.

Ek 4: 19 Aralık 1924 tarihli Mekâtib-i İbtidâiye Muallimleri Kongresi'nden bir kare.

Kaynak: “İbtidâi Muallimlerinin Vaziyetlerini İslah”, *Vakit*, S. 8/No. 2506, 19 Kânûn-u evvel 1340 [1924], s. 1.